

ACTA HISTRIAE

28, 2020, 4

UDK/UDC 94(05)

ISSN 1318-0185
e-ISSN 2591-1767

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper
Società storica del Litorale - Capodistria

ACTA HISTRIAE

28, 2020, 4

KOPER 2020

ISSN 1318-0185
e-ISSN 2591-1767

UDK/UDC 94(05)

Letnik 28, leto 2020, številka 4

Odgovorni urednik/

**Direttore responsabile/
Editor in Chief:**

Darko Darovec

Uredniški odbor/

**Comitato di redazione/
Board of Editors:**

Gorazd Bajc, Furio Bianco (IT), Stuart Carroll (UK), Angel Casals Martinez (ES), Alessandro Casellato (IT), Flavij Bonin, Dragica Čeč, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Lucien Faggion (FR), Marco Fincardi (IT), Darko Friš, Aleš Maver, Borut Klabjan, John Martin (USA), Robert Matijašić (HR), Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Žiga Oman, Jože Pirjevec, Egon Pelikan, Luciano Pezzolo (IT), Claudio Povoło (IT), Marijan Premović (MNE), Luca Rossetto (IT), Vida Rožac Darovec, Andrej Studen, Marta Verginella, Salvator Žitko

Uredniki/Redattori/

Editors:

Urška Lampe, Gorazd Bajc, Arnela Abdić

Gostujoči uredniki/

Guest Editors:

Reinhard Johler, Daniela Simon, Francesco Toncich

Prevodi/Traduzioni/

Translations:

Urška Lampe (slo.), Gorazd Bajc (it.)

Lektorji/Supervisione/

Language Editors:

Urška Lampe (angl., slo.), Gorazd Bajc (it.), Arnela Abdić (angl.)

Izdajateljja/Editori/

Published by:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / Società storica del Litorale - Capodistria® / Institut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment / Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente®

Sedež/Sede/Address:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, SI-6000
Koper-Capodistria, Garibaldijeva 18 / Via Garibaldi 18
e-mail: actahistriae@gmail.com; <https://zdjp.si/>

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Naklada/Tiratura/Copies:

300 izvodov/copie/copies

Finančna podpora/

Supporto finanziario/

Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije / Slovenian Research Agency, Mestna občina Koper

Slika na naslovnici/

Foto di copertina/

Picture on the cover:

Prikaz novega imperializma in njegovih učinkov na Kitajskem. / Una rappresentazione del nuovo imperialismo e dei suoi effetti sulla Cina. / A portrayal of New Imperialism and its effects in China. Henry Meyer, 1898 (Wikimedia Commons).

Redakcija te številke je bila zaključena 31. decembra 2020.

Revija Acta Histriae je vključena v naslednje podatkovne baze / Gli articoli pubblicati in questa rivista sono inclusi nei seguenti indici di citazione / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in: CLARIVATE ANALYTICS (USA): Social Sciences Citation Index (SSCI), Social Scisearch, Arts and Humanities Citation Index (A&HCI), Journal Citation Reports / Social Sciences Edition (USA); IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); International Bibliography of the Social Sciences (IBSS) (UK); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL); DOAJ.

To delo je objavljeno pod licenco / Quest'opera è distribuita con Licenza / This work is licensed under a Creative Commons BY-NC 4.0.

Navodila avtorjem in vsi članki v barvni verziji so prosto dostopni na spletni strani: <https://zdjp.si>.

Le norme redazionali e tutti gli articoli nella versione a colori sono disponibili gratuitamente sul sito: <https://zdjp.si/it/>.

The submission guidelines and all articles are freely available in color via website <https://zdjp.si/en/>.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Wolfgang Göderle: Postwar: The Social Transformation of Empire in 19 th Century Europe. Scientific Knowledge, Hybridity and the Legitimacy of Imperial Rule	511
<i>Postwar: trasformazione sociale dell'Impero nell'Europa del XIX secolo.</i>	
<i>Conoscenza scientifica, ibridismo e legittimità del potere imperiale</i>	
<i>Povojna socialna transformacija Habsburške monarhije v 19. stoletju.</i>	
<i>Znanost, hibridnost in zakonitost cesarskih zakonov</i>	
Francesco Toncich: Istria between Purity and Hybridity: The Creation of the Istrian Region through Scientific Research in the 19 th Century	541
<i>L'Istria tra purezza e ibridismo: la creazione della regione istriana attraverso l'attività scientifica nel XIX secolo</i>	
<i>Istra med čistočo in hibridnostjo: ustvarjanje istrske regije skozi znanstvene raziskave 19. stoletja</i>	
Daniela Simon: The "hybrids" and the Re-ordering of Istria, 1870–1914	577
<i>Gli «ibridi» e il riordino dell'Istria, 1870–1914</i>	
<i>»Hibridi« in reorganizacija Istre, 1870–1914</i>	
Bojan Baskar: A Mixture without Mixing: Fears of Linguistic and Cultural Hybridity in the Slovenian-Italian Borderland	605
<i>Una mescolanza non mescolata: paure dell'ibridismo linguistico e culturale al confine italo-sloveno</i>	
<i>Mešanice brez mešanja: bojazni pred jezikovno in kulturno hibridnostjo na slovensko-italijanskem mejnem območju</i>	
Marijan Premovič: Politički odnosi komuna Budve i Dubrovnika od 1358. do kraja XIV. stoljeća	623
<i>Le relazioni politiche tra il comune di Budva e il comune di Ragusa dal 1358 alla fine del secolo XIV</i>	
<i>Political Relations of Budva and Dubrovnik Communes from 1358 until the End of the 14th Century</i>	

Jurij Perovšek: O Dr. Milanu Jakliču in prvem prevodu <i>Komunističnega manifesta v slovenski jezik.....</i>	645
<i>Dr. Milan Jaklič e la prima traduzione in sloveno del Manifesto comunista Dr. Milan Jaklič and the First Translation of the Communist Manifesto into the Slovene Language</i>	
Aleš Maver: Med cesarjem in kraljem: lavantinski knezoškof Mihael Napotnik v letu 1918 in po njem	661
<i>Tra l'imperatore e il re: l'arcivescovo di Maribor Mihael Napotnik dal 1918 in poi Between an Emperor and a King: The Prince-bishop Mihael Napotnik of Lavant in the Year 1918 and Afterwards</i>	
Darjan Lorenčič & Andrej Hozjan: Respublika Mörska – Murska Republika, 1919	679
<i>Respublika Mörska – la Repubblica di Mura, 1919 Respublika Mörska – The Republic of Mura, 1919</i>	
Gorazd Bajc, Mateja Matjašič Friš, Janez Osojnik & Darko Friš: L'intervento italiano in Carinzia dopo la Prima guerra mondiale e i britannici	711
<i>The Italian Intervention in Carinthia after the First World War and the British Italijanska intervencija na Koroškem po prvi svetovni vojni in Britanci</i>	

RESPUBLIKA MÖRSKA – MURSKA REPUBLIKA, 1919

Darjan LORENCIČ

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: darjan.lorencic@gmail.com

Andrej HOZJAN

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: andrej.hozjan@um.si

IZVLEČEK

Članek obravnava nastanek Murske republike, ki jo je ambiciozni Vilmoš Tkalec razglasil 29. maja 1919. Oriše dogodke in analizira vzroke, ki so ga vodili v razglasitev te kratko živeče tvorbe. Prekmurje se je kot sestavni del Madžarske po koncu prve svetovne vojne znašlo na pogorišču razpadle avstro-ogrske monarhije. Stalno menjavanje vlad, vojaški vpadi in splošno pomanjkanje so pokrajino ob Muri pahnili v kaos. Eden od prelomnih dogodkov v državi leta 1919 je bila razglasitev Madžarske sovjetske republike 21. marca. Tkalec je na račun svoje dotedanje zveste vojaške službe novim madžarskim oblastem dobil položaj namestnika ljudskega komisarja za Železno županijo v Murski Soboti, in tako nadaljeval svoj nenadni karierni vzpon. Kmalu se je zapletel v obsežno tihotapsko mrežo ob meji z Avstrijo, ki mu je omogočila utrditev moči in razširitev njegovega vpliva. Samovoljno je začel voditi pokrajino, kar pa ni bilo po godu nekaterim članom soboškega sovjeta (svéta), ki so ga prijaviли osrednji oblasti. Kljub grožnji aretacije se ni hotel odpovedati pridobljeni moči. Nasprotno, šel je v tvegan podvig – razglasitev neodvisnosti od Budimpešte. Poveljeval je nekaj manj kot 1300 vojakom, podčastnikom in prostovoljcem. Murska republika pa se je obdržala le nekaj dni, do 3. junija 1919. Madžarska Rdeča armada jo je uspešno zatrla, vstajniki pa so s Tkalcem vred pobegnili v Avstrijo.

Ključne besede: Murska republika, 1919, Vilmoš Tkalec, Prekmurje, Madžarska sovjetska republika, Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS)

RESPUBLIKA MÖRSKA – LA REPUBBLICA DI MURA, 1919

SINTESI

L'articolo tratta la formazione della Repubblica di Mura, proclamata dall'ambizioso Vilmoš Tkalec il 29 maggio 1919. Delinea gli eventi e analizza le ragioni che hanno portato alla sua proclamazione che ebbe però breve durata. Come parte integrante dell'Ungheria dopo la fine della Prima guerra mondiale, la regione di

Oltremura (Prekmurje) si trovò sulle ceneri della ex Monarchia austro-ungarica. Il frequente cambiamento di governi, le incursioni militari e la penuria generale gettarono la regione della Mura nel caos. Uno dei punti di svolta del Paese nel 1919 fu la proclamazione della Repubblica sovietica ungherese il 21 marzo. A causa del suo fedele servizio militare in favore delle nuove autorità ungheresi, il Tkalec ricevette l'incarico di vicecommissario del popolo per la contea Železna županija (Vas megye / Provincia di Vas) della Murska Sobota, continuando così il suo improvviso avanzamento di carriera. Ben presto fu coinvolto in una vasta rete di contrabbando lungo il confine con l'Austria e ciò li permise di consolidare il potere e di espandere la propria influenza. Iniziò così arbitrariamente a dirigere la provincia. Il suo operato però non era molto gradito da alcuni membri del consiglio dei soviet (svéta) di Murska Sobota che lo avevano denunciato alle autorità centrali. Nonostante la minaccia di arresto, rifiutò di cedere il potere e, al contrario, intraprese un'impresa rischiosa – la dichiarazione di indipendenza da Budapest. Al suo comando aveva poco meno di 1.300 soldati, sottoufficiali e volontari. La Repubblica di Mura riuscì a resistere solo pochi giorni, fino al 3 giugno 1919. Fu soppressa dall'Armata Rossa ungherese, mentre i ribelli, incluso Tkalec, fuggirono in Austria.

Parole chiave: Repubblica di Mura, 1919, Vilmoš Tkalec, Oltremura (Prekmurje), Repubblica sovietica ungherese, Regno dei Serbi, Croati e Sloveni (SHS)

UVOD¹ IN STANJE RAZISKAV

Lani je minilo sto let od priključitve Prekmurja k državi matičnega naroda, kot tudi razglasitve kratko živeče Murske republike, ki jo je ustvaril Vilmoš Tkalec,² verjetno pustolovec in avanturist, kot ga Prekmurje dotlej še ni videlo. V obdobju Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS) je spomin na Mursko republiko tako hitro zbledel, kot je tudi sama nenadno nastala in izginila. V teh letih ni izšlo nobeno delo, ki bi znanstveno pristopilo k raziskovanju kratko živeče republike; omeniti sicer velja Miška Kranjca (Zadravec, 1979), ki je leta 1933 objavil novelo *Rdeči gardist*, ki je nazorno prikazala življenje običajnega kmeta med prevratnim obdobjem v Prekmurju

Med prvimi je Mursko republiko začel znanstveno obdelovati Rudi Kyovsky (Kyovsky, 1956; Kyovsky, 1961). Sledil mu je madžarski zgodovinar László Kővágó (Kővágó, 1964), ki je v delu z naslovom *A magyarországi délszlávok 1918–1919-ben* (Južni Slovani na Madžarskem med letoma 1918–1919) izčrpno analiziral vzroke za nastanek in propad Murske republike ter natančno orisal ofenzivo madžarske Rdeče armade zoper Tkalčevo vojsko. Od šestdesetih let prejšnjega stoletja je nato opazno povečanje raziskav prevratnega obdobja in same Murske republike; vendar so avtorji v duhu takratnih časov pogosto prišli do napačnih zaključkov. Najpomembnejši deli, ki sta izšli v tistem obdobju, sta nedvomno *Murska republika* Julija Titla (1970) in zbornik razprav *Revolucionarno vrenje v Pomurju v letih 1918–1920* (zlasti Kokolj, 1981).

Iz novejšega obdobja ne smemo prezreti raziskav Metke Fujs, Viktorja Vrbnjaka in Zoltána Paksysja. Navsezadnje pa ne moremo tudi mimo magistrske naloge *Ustanovitev Murske republike v luči sočasnega časopisja* Natalije Cigut (2017), ki izčrpno

1 Objava je del raziskovalnega programa št. P6-0138 (A): *Preteklost severovzhodne Slovenije med slovenskimi zgodovinskimi deželami in v interakciji z evropskim sosedstvom*, in raziskovalnega projekta št. J6-9354: *Kultura spominjanja gradnikov slovenskega naroda in države*, ki ju financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

2 Vilmoš (Viljem) Tkalec, kantor, učitelj in politik. Rodil se je 8. januarja 1894 v Turnišču. Med leti 1912 in 1914 je deloval kot kantor in učitelj, jeseni 1914 pa se je prostovoljno javil v vojsko. V madžarski vojski je hitro napredoval do oficirskega čina honvedskega nadporočnika. Dobil je tudi odlikovanje. Med vojno je bil ranjen in zajet v rusko ujetništvo, iz katerega se mu je uspelo rešiti leta 1917. Po vojni se mu je ponudila možnost zaposlitve v šolstvu, vendar je raje ostal v madžarski vojski kot rezervni oficir. Takoj po vojni leta 1918 se je poročil z Margitko Preisler, učiteljico v Odrancih. Novembra istega leta je na prošnjo veleposestnikov krvavo zadušil nemire v Medmurju in tudi v dolnjem Prekmurju. Ni povsem jasno, ali je svoje metode pri zadušitvi upora ubral sam, ali pa se je ravnal po navodilih svojih nadrejenih, čeprav je bil on eden izmed vodilnih častnikov v pokrajini. Po razglasitvi Madžarske sovjetske republike mu je bila dodeljena funkcija namestnika ljudskega komisarja za Prekmurje. Tkalec je bil nedvomno nadarjen človek, ki pa ni izbral sredstev za doseg svojih ciljev. To se je videlo pri zatrtju novembrskih uporov in pozneje pri razglasitvi Murske republike 29. maja 1919. Po zatrtju republike je pobegnil v Avstrijo, od koder se je po padcu komunizma na Madžarskem vrnil v Prekmurje. Jugoslovanske oblasti so ga takoj aretirale in odvedle v dolnjelendavski zapor, iz katerega mu je s pomočjo paznikov na začetku leta 1920 uspelo pobegniti na Madžarsko. Ustabil se je v vasi Nagykarácsony in služboval kot učitelj. Umrli je 27. maja 1950 v Budimpešti (Brenk & Stanonik, 2008, 1178; Fujs, 1992, 87–88).

obravnavata Tkalčevo delovanje, in monografije Darjana Lorenčiča z naslovom *1919: rdeče Prekmurje* (2019), ki je izšla ob njeni okrogli stoti obletnici. V monografiji je obravnaval celotno prevratno obdobje v Prekmurju, s poudarkom na Murski republiki. Razen analize prevratnih dogodkov v pokrajini ob Muri in samega pojava le-te se je posvetil še doživljanju prebivalcev, in kaj je vplivalo na njihove odločitve v tistih usodnih trenutkih. Med spletnim gradivom o njej je v okviru Wikipedije trenutno najobsežnejša in najnovejša predstavitev geslo v madžarščini, medtem ko je slovensko le v nekaj stavkih oziroma še brez izpisane vsebine. Na spletu je dostopna tudi (Kuzmič, 2020) priročna bibliografija objav o Prekmurju v tej dobi.

PREKMURJE OB KONCU VELIKE MORIJE

Ob razglasitvi premirja med antanto in Avstro-Ogrsko 3. novembra 1918, ki je naznanilo konec prve svetovne vojne na tukajšnjih ozemljih, in dokončnega premirja osem dni zatem, si je cel svet po štirih letih krvavih bojov končno oddahnil – prišel je mir, ki so si ga vsi želeli. Toda navkljub premirju se boji med novonastalimi državami, ki so vzklicale na pogorišču monarhije, niso končali in so potekali dalje. Nove neodvisne države so z blagoslovom antante naravnost tekmoval v zavzemanju ozemlja močno okrnjene Avstrije in Madžarske.³ Še posebej huda usoda je zadela Madžarsko, ki je bila razkosana in so ji sovražne sile grozile z vseh strani (Kontler, 2005, 261–263).

V tem za državo obupnem položaju se je kot njen takratni sestavni del znašla tudi majhna, oddaljena in povrh pozabljena pokrajina na levem bregu Mure, takrat v domačem prekmurskoslovenskem govoru imenovana »slovenska krajina«, se pravi Prekmurje. Ob koncu vojne je bila prenaseljena in izrazito kmečko usmerjena. Prebivalstvo se je do pričetka vojne kar množično izseljevalo; mnogi, ki so ostali doma, pa so si morali služiti kruh s sezonskim delom na ogrskih veleposestih. Le majhen delež prebivalcev je imel dovolj zemlje, da jim ni bilo potrebno odhajati na sezonska dela (Vrbnjak, 2007, 77). Takratno stanje, vsakdanjik in življenjske razmere se lahko opiše z besedami kot vsesplošno pomanjkanje tudi osnovnih življenjskih dobrin že med vojno, negotovost, upravičen srd ter malone tragično vračanje stotin in stotin domačih fantov in mož iz vojske, nekaterih še zdravih, drugih tako ali drugače ranjenih oziroma prizadetih.

Posledice vojne so čutili preživeli: invalidi, vdove, otroci brez očetov, kmetije brez moške delovne sile idr. Najhujši pa je bil krvni davek. Vojskovanje je pokrajini od okrog 20.000 v njej mobiliziranih vzelo skorajda 2.800 življenj mrtvih in pogrešanih – številka je predstavljala tri odstotke leta 1910 popisane celotne populacije prostora (Fujs, 2015, 59, 63; Fujs, 2016). Vse intenzivnejše madžarizacije slovenskega prebivalstva v vojnih letih, še zlasti pa vpoklicanih prekmurskih

3 Več o tem v: Griesser-Pečar, 2019.

Slovencev, ni treba posebej poudarjati, saj je po že desetletjih izvajanja postala ustaljena, vsakodnevna ter vseprisotna danost (Hazemali, 2017, 173).

Konec prve svetovne vojne je prinesel korenite politične in družbene spremembe na Madžarskem. Trohneči stebri starega reda so dokončno omagali pod pritiskom sprememb in se zrušili. Na ruševinah starega pa se je začel graditi novi red, ki si ga je zamislila antanta. Po vojni se je situacija še dodatno poslabšala. Demobilizirani vojaki, ki so se vračali z vzhodne fronte, so pogosto na svoji poti domov ropali ter povzročali nered. Nekateri, navdihnjeni nad oktobrsko revolucijo,⁴ so začeli v domačem okolju naznanjati, da stari svet, kjer so vladali gospodje, nezadržno propada in da se je na ruševinah tega začel prebujati nov, pravičnejši svet (Paksy, 2007, 7–8).

Kaosu, ki je sledil vojni, se ni moglo izogniti niti Prekmurje. Dodatno olje na ogenj je prililo zborovanje v Ljutomeru, ki ga je mariborski Narodni svet za Štajersko organiziral 3. novembra in so se ga udeležili mnogi Prekmurci, zlasti mladina. Čez Muro so se vrnili navdihnjeni in bojevito razpoloženi. V domačih krajih, posebej v Dolnjem Prekmurju, so začeli agitirati za jugoslovansko državo in sovaščane podpihovati zoper Madžare, veleposestnike in tudi Jude, ki so v njihovih očeh predstavljali simbol oderuštva (Vrbnjak, 2007, 88).⁵ Pri tem ne smemo pozabiti, da je levji delež k razraščajoči se nestrpnosti proti tukajšnjim Judom prispeval znani duhovnik Jožef Klekl starejši.⁶ Ta je z antisemitskimi članki v *Novinah*⁷ – časniku, ki je od začetka izhajanja leta 1913 predstavljal edino slovensko čtivo, iz katerega se je lahko pismeni prekmurskoslovenski človek redno informiral in si z njim hkrati blažil asimilacijske pritiske oblasti – hujskal bralce proti Judom prav v času kroničnega pomanjkanja, ko so ljudje mrzlično iskali grešnega kozla za nastalo situacijo.

V tedanji evropski družbi je bil antisemitizem močno zakoreninjen; vendar se s tem nikakor ne more opravičevati Kleklovih antisemitskih izpadov. Navsezadnje je taisti antisemitizem vodil do holokavsta v drugi svetovni vojni. Pred koncem vojne je sovražno pisanje do Judov doseglo vrhunec. Med njegovimi mnogimi tovrstnimi članki je tu predstavljen del iz članka, kjer je pisal o t. i. »židovski zaroti«:

4 O oktobrski revoluciji in Slovencih podrobneje v: Repe, 2018; Komel, 2018.

5 O položaju Prekmurcev takoj po prvi svetovni vojni več v: Kerec, 2016.

6 Jožef Klekl starejši, slovenski katoliški duhovnik, pisatelj, politik, urednik in založnik. Rodil se je leta 1874 v Krajni. Študij bogoslovja je zaključil v Sombotelu in je nato kot kaplan in župnik opravljal duhovniško službo v več krajih. Leta 1904 je začel izdajati katoliški mesečnik *Marijin list*, ki je pozneje imel še otroško prilogo *Marijikin Ogracek*. V Črenšovce se je, zavoljo obolelosti hitro upokojen, preselil leta 1910. Tri leta po upokojitvi je začel izdajati tednik *Novine*. Po vojni se je od začetka prevratne dobe zavzemal za avtonomijo Prekmurja, bodisi znotraj Madžarske bodisi v Kraljevini SHS. Med drugo svetovno vojno so ga Madžari internirali ter postavili pred sodišče z obtožbo veleizdaje in grožnjo smrti, vendar je preživel. Sodeloval je pri agrarni reformi, ustanovil je hranilnico, posojilnico in agrarno zadrugo v Črenšovcih ter prvi kulturni dom in prvo katoliško tiskarno. Sodeloval je tudi pri ustanovitvi dijaškega doma v Murski Soboti. Umrl je leta 1948 v Murski Soboti (Kuzmič, 1991).

7 *Novine* so pod Kleklom izhajale v vseh letih prve svetovne vojne (Kerec, 2018, 812).

[...] *Najveksi del novin na sveti majo židovje v rokah; kúpili so tiskarne, plačújejo pisatele, vnjihovih rokih so fabrike, štera papir, farbo i drúge za štamp potrebne reči delajo. Zato pa ma židovska novina papir i zato lahko pišejo teliko proti krščanskoj veri. Majo vse v rokah, Kristuša pa meti neščejo.* [...] ⁸

Kakorkoli že, v začetku novembra je po ljutomerskem zborovanju v dolnjem Prekmurju prišlo do spontaniziranih izbruhov nezadovoljstva in nemirov, ki so jih zanetile naštetе okoliščine. Najprej se je zgodilo ropanje in razbijanje trgovin ter gostiln v Beltincih, kjer so bile praktično vse v lasti Judov, nato pa tudi v Črenšovcih, Veliki Polani in v manjšem obsegu tudi v drugih krajih. V Beltincih so se po ropanju judovskih trgovin obrnili še proti gradu, ga izropali ter zažgali celoten inventar. Med nemiri je tako prišlo do prvega in najverjetneje edinega protijudovskega pogroma na slovenskem etničnem ozemlju v sodobni zgodovini. Nemire je Klekl takoj obsodil, se umaknil na varno v svojo hišo v Črenšovcih in tam počakal na prihod madžarske narodne straže, ki ji je poveljeval nihče drug kot Vilmoš Tkalec. Takrat ga lahko prvič zasledimo kot pomembno osebnost v prevratni dobi, ki pa se je predstavila na neslaven način – najprej je nadvse krvavo zadušil upore v Medmurju. Metode pa ni spremenil niti v svojem domačem okolišu, kjer je prav tako na krut, vendar učinkovit način zadušil izbruhe nezadovoljstva. V Črenšovcih je »drugim za zgled« dal obesiti Martina Vuka. Ljudje tega niso pozabili, in prav zaradi tega je pozneje v dolnjem Prekmurju zaman iskal podporo za Mursko republiko (Klekl, 1937, 21; Jerič, 2001, 66–67).

V Medmurje so ga oblasti poslale z vojaško enoto s ciljem gašenja ljudskega upiranja, ki se je 2. novembra 1918 v Prelogu in Goričanu razraslo v splošno ropanje in razbijanje judovskih lokalov, hiš madžarskega ter pomadžarjenega velikoposestniškega življa in uradništva. V Goričanu je dogajanje doseglo vrhunec z razglasitvijo takoimenovane *Goričanske republike* (od 3. do 16. novembra). Oblasti so reagirale z razglasitvijo hitrega izrednega sodišča v vseh obmejnih županijah, na podlagi vesti o nemirih pa semkaj poslale več enot vojaštva in orožnikov, ki so usmrtili skupno čez 160 ujetih ljudi. Tkalec je deloval v več krajih, najkonkretnije pa v Sv. Martinu na Muri, kamor je s četo mornarjev prišel iz Čakovca.

Vinko Žganec je v okviru opisa takratnih dogajanj v Medmurju njegovo intervencijo opisal takole – povzeto: Po splošnem oropanju Festetičevega marofa Novi Dvori med 3. in 6. novembrom je na podlagi upravnikove prijave iz Čakovca v Sv. Martin 8. novembra prišla četa madžarskih mornarjev pod vodstvom »*nekega Prekmurca, učitelja Tkalca, znanega nadporočnika*«. Takoj je ukazal obesiti in ustreliti šest mož, zatem pa – na podlagi pravkar razglašenega izrednega sodišča – še nadaljnjih več oseb. V naslednjih dneh je od ujetih ljudi iz sosednje Hlapičine izsiljeval velike vsote denarja v zameno za njihova življenja! Njegovi vojaki so

8 *Novine*, 21. 1. 1917: Koliko zemlé májo židovje na Vogrskem, 3; tudi v: Lorenčič, 2019, 46–47. Podobno so pisali tudi slovenski časopisi v osrednjeslovenskem prostoru.

res znali »uživati«: nastanili so se v šoli, kamor so privlekli tudi štiri dekleta iz vasi Vrhovljan, ki so ponoči med polnočjo in 2.00 uro morala gola plesati pred njimi, le-ti pa so jih vmes udarjali z usnjenimi biči (Jahn, 2003, 126–128; Žganec, 1940). To njegovo početje in predvsem usmrtnitve so sprožili množično razburjenje med ljudmi ter »dosegli«, da so ga oblasti hitro zatem poslale v dolnje Prekmurje.

Po svojih neslavnih podvigih na območju Medmurja in v Dolnjem Prekmurju je začasno poniknil v ozadje vse do nenadnega in nepričakovanega komunističnega preobrata na Madžarskem 21. marca 1919. Do tega je prišlo zaradi ultimata, znanega kot »Vyxov memorandum«, ki ga je antanta poslala Károlyijevi vladi in od nje zahtevala privolitev v okupacijo velikega dela Madžarske s strani češkoslovaških in romunskih čet. Namreč antanta je bila prepričana, da je izbruh revolucije na Madžarskem neizogiben in se jo da preprečiti le z vstopom in okupacijo romunske in češkoslovaške vojske. S tem pa si je antanta naredila medvedjo uslugo. Malokdo je pričakoval, da bo ta ukrep kontraproduktiven. Pod močnim pritiskom Károlyi ni privolil v ultimat in je raje oblast prepustil socialdemokratom, najbolj vplivni stranki v vladni koaliciji, ki je nemudoma stopila v pogajanja s komunistično stranko in se s slednjo tudi združila v enotno stranko. Že naslednji dan, 21. marca, je Béla Kun,⁹ voditelj madžarskih komunistov, razglasil ustanovitev Madžarske republike svétov oz. sovjetov, edine več mesecev živeče komunistične države na ozemlju ukinjene monarhije. Preobrat se je zgodil na miren in legalen način, znotraj okvirov parlamentarizma (Bleicken et al., 1976, 542; Földes, 2006, 178).

TKALČEV VZPON

Tudi v Prekmurje je komunistični preobrat segel brez odlašanja. Že 23. marca so v Mursko Soboto, skupaj z madžarsko Rdečo armado, prispeli predstavniki nove oblasti in vzpostavili sovjet za Prekmurje (v prekmurskem jeziku: *Tanács szlovenske krajine*). Ljudski komisar¹⁰ v Železni županiji je ostal prekmurski Slovenec Béla Obál, ki je to funkcijo opravljal že pred koncem Károlyijevega režima. Podpiral je avtonomijo Prekmurja znotraj Madžarske oziroma osnovanje Murske županije, ki bi zajemala celotno slovensko etnično ozemlje na levem bregu Mure. Prav v tem obdobju pa se ponovno pojavi Tkalec; pravzaprav je bil Obálov nečak. Ta

9 Béla Kun, madžarski novinar, politik in revolucionar. Rojen leta 1886 v vasi Lele v Transilvaniji. Pred komunističnim preobratom je deloval kot sindikalist. Med vojno je padel v rusko ujetništvo, kjer se je navdušil nad boljševizmom. Bil je med prvimi Madžari, ki so se pridružili boljševikom. Leta 1917 je v Sankt Peterburgu osebno srečal Lenina, s katerim je ostal v stiku vse do konca Madžarske sovjetske republike. Med diktaturo proletariata je deloval kot ljudski komisar za zunanje zadeve. Po njenem propadu je bil prisiljen emigrirati v Avstrijo, nato v Sovjetsko zvezo, kjer je bil usmrčen med Stalinovimi čistkami leta 1939 (Siklós, 1988, 28; Rokai et al., 2002, 304).

10 Z novo oblastjo so dotedanji funkcijski naziv *veliki župan* preimenovali v *ljudski komisar*. Funkcija – najvišji uradnik županije in vodja celotne županijske uprave v isti osebi – je ostala enaka.

močna rodbinska vez mu je omogočila nagel vzpon in uresničitev njegovih aspiracij po moči. Po nemirih na Dólskem in vse do preobrata je iskal možnost, da bi se dokazal in se morebiti povzpел po družbeni lestvici. Vendar je obtičal v obmejni narodni straži kot rezervni poročnik. Možnost, da se dokaže in poteši svojo željo po moči, se mu je odprla takoj po preobratu, ko ga je stric imenoval za svojega namestnika za Prekmurje s sedežem v Murški Soboti.¹¹

Izvršni odbor prekmurskega sovjeta je bil tričlanski direktorij s člani Samuelom Ritscherjem,¹² Józsefom Fülekym¹³ in Šandorjem Černjavičem.¹⁴ Klekl je pozneje v svojih spominih trojico opisal z naslednjimi besedami: »[...] *en fiškališ, en dijak in en oštarijaš* [...] *po veri eden židov, eden evangeličanec, pa eden katoličanec. Po narodnosti nieden ne meo za Slovenca* [...]«. (Klekl, 1921, 15).

V soboškem sovjetu je kmalu nato prišlo do čistk, ki so bile nujne za utrditev oblasti sovjetov. Odstranili so najočitnejše t. i. »reakcionarne elemente« kot recimo industrialca Gézo Hartnerja in Jánosa Czifráka. Obmejno vojaštvo se je iz t. i. »bele garde« oz. obmejne narodne straže preoblikovalo v »rdečo gardo«. Novo oblast je kmečko prebivalstvo, v pokrajini vsekakor večinsko ter pod močnim vplivom duhovščine, sprejelo z nezaupanjem. Oblast je, navkljub čistkam, še naprej v večji meri ostala v rokah madžarskih šovinistov. Tako seveda ni bilo za pričakovati, da bi prekmurski Slovenci od le-teh dobili konkretnije avtonomne pravice. Prebivalstvo je zaradi nerešenega agrarnega in nacionalnega vprašanja postajalo vse bolj dovzetno za jugoslovansko in protirevolucionarno propagando. Da bi preprečili širjenje »reakcionarnih elementov«, je oblast sovjetov Kleklu takoj odvzela lastniške pravice nad časnikom *Novine* in postavila novo uredniško ekipo. Novi glavni urednik je postal Jožef Pusztai, njegov pomočnik Jožef Kološa, Tkalec pa odgovorni urednik. V revolucionarnem duhu so spremenili ime časnika v *Rdeče Novine* in opustili gajico ter jo nadomestili z madžarskim črkopisom, kar je docela ustrezalo Tkalčevemu »staroslovenskemu« nacionalnemu prepričanju.¹⁵

11 PAM, 1691/001/00126, t. e. 3 107/1; glej tudi: Lorenčič, 2019, 17.

12 Samuel Ritscher je bil soboški Jud in odvetnik. Bil je član madžarizacijske organizacije VMKE (slov.: Madžarsko izobraževalno društvo Slovenske krajine), kjer je zasedal funkcijo odbornika. Ob ustanovitvi socialdemokratske stranke v Murški Soboti je bil izvoljen za tajnika. Poleg tega je bil član upravnega odbora soboške hranilnice in lastnik hiše na današnji Slomškovi ul. 6. Po proglasitvi Madžarske sovjetske republike je imel ob nedeljah v centru mesta dolge govore (Kokolj, 1981, 209).

13 József Füleký je bil ob razglasitvi diktature proletariata dijak na šoli za oblikovanje in je v Murško Sobotu prispel z vojak Rdeče armade iz Sombotela. V tukajšnjem direktoriju je bil najbolj zvest revoluciji in mnogi so ga imeli za edinega pravega komunisto. Podpiral je upravno avtonomijo pokrajine. Ni se strinjal s samovoljnim ravnanjem Tkalca in njegovih sodelavcev, in je zaradi tega tudi izstopil iz direktorija (Kokolj, 1981, 200).

14 Šandor Černjavič, domačin iz Borejcev. V ruskem ujetništvu se je navdušil nad oktobrsko revolucijo. Po vrnitvi iz ujetništva je bil med ustanovnimi člani soboške socialdemokratske stranke in je postal tudi njen predsednik. Od januarja 1919 do maja 1945 je bil poslovodja kolodvorske restavracije (Kokolj, 1981, 200).

15 Tkalec je zagovarjal zloglasno »vendsko teorijo«, ki jo je širila madžarska propaganda med prekmurskimi Slovenci z namenom, da bi zajezila širjenje »jugoslovanstva«. Vendska teorija je trdila, da prekmurski Slovenci pravzaprav nimajo nobene povezave s Slovenci na desnem bregu Mure in z jugoslovanskim bazenom, in da so pleme za sebe (MNL, VaML, A bolsevizmus a Muraszombati járásban, Muraszombati Járasközigazgatási iratai, 946/1920; glej tudi: Cigut, 2017, 70–71).

Od svojega nastopa v funkciji namestnika ljudskega komisarja je Tkalec začel vse bolj uveljavljati svoje težnje po pridobitvi samostojne uprave nad celotnim Prekmurjem. Že 29. marca je obvestil delavske sov-jete v Zalaegerszegu, Monoštru in Dolnji Lendavi, da je soboški sovjet prevzel upravljanje v celotnem Prekmurju in se preimenoval v *Slovenski Tanač Delavcov*. Za svojo funkcijo je uporabljal izraz *Ravnitelstvo Slovenske okrogline*. Enostransko ravnanje njega in njegovih sodelavcev pa so prej omenjeni sovjeti preprosto ignorirali, kar mu je vlilo poguma. Malo pozneje je razglasil, da ne priznava nikakršnih odredb vodstev Zalske in Železne županije, torej tudi ne odredb komisarja Béle Obála. Njegov stric se sicer sprva ni zmenil za nečakovo samovoljno ravnanje, najverjetneje iz prepričanja, da pač na lastno pest uresničuje njegovo – Obálovo idejo o osnovanju teritorialnoupravno avtonomne Murske županije, kar je bil tudi Tkalčev cilj.

Vendar slednjemu pri snovanju avtonomije Prekmurja niso bile v ospredju narodnostne pravice prekmurskih Slovencev in tega tudi ni poudarjal, čeprav mu je bila raba prekmurskoslovenskega jezika na šolah in v uradih ob madžarščini samoumevna. Avtonomije tako sploh ni podpiral na podlagi teh pravic, kaj šele da bi bil njegov končni cilj eventualna priključitev pokrajine k Jugoslaviji. Avtonomija, seveda z njim na čelu, bi mu omogočala od Železne in Zalske županije neodvisno delovanje z enakimi županijskooblastnimi pooblastili kot dotlej, oz. celovito vodenje prostora po lastni volji. Tako bi si okrepil osebni vpliv in zadovoljil svojo neomajno slo po moči. To potrjuje tudi naslednji pogovor s tiskovnim referentom Bélo Kelemenom, ki se mu je 9. aprila pritoževal, da 28 »vendskih« krajevnih občin beltinskega okraja, dodeljenih v Tkalčevo upravno področje, dejansko še vedno upravno spada pod Zalsko županijo. Tkalec mu je zatrdil, da se je področje političnega pooblaščenca raztezalo na 114 občin v murskosoboškem okraju Železne županije, na 14 občin v monoštrskem okraju in tudi na po Kelemenu spornih 28 občin Zalske županije, ter dodal, da »vendsko« ljudstvo v beltinskem okraju zahteva politično in upravno enotnost celotnega Prekmurja.

Sl. 1: Vilmoš Tkalec z ženo Margitko (Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota, <https://ms.sik.si/>, 22. 3. 2020).

Posvaril je še, da ima ljudstvo v tamkajšnjem okraju zaradi nezainteresiranosti in nesposobnosti oblasti v Zalski županiji pretežno jugoslovanska čustva, ki se znajo razširiti še na preostali del »Vendov«.¹⁶

Tako tukajšnji kmečki živelj kot v celi državi je na začetku, ko še ni zapadel pod močan vpliv »reakcionarne« propagande, z visokimi pričakovanji spremljal »mirno rdečo revolucijo«. Od nove sovjetske oblasti so pričakovali dokončno razrešitev agrarnega vprašanja, ki ga je obljubljala vsaka prejšnja vlada, a ga nobena ni rešila. Enako so obljubljali tudi komunisti. Zato so se kmetje množično udeležili prvih splošnih in demokratičnih volitev na Madžarskem v prvi polovici aprila. Povprečnemu kmetu takrat ni bilo mar za ideološke boje, ampak mu je bila bistvena razdelitev zemlje.

Nekateri sicer maloštevilni vzpostavljeni vaški sovjeti v Prekmurju, kot recimo vaški sovjet v Kupšincih, so že pred volitvami začeli na lastno pest razdeljevati veleposestniško zemljo med kmete. Osrednja oblast je temu nasprotovala in poudarjala, da je razdeljevanje pred volitvami preuranjeno. Hkrati je ukazala, da jim morajo že razdeljeno zemljo odvzeti. Béla Kun je menil, da mora pravkar rojena država najprej utrditi zunanje meje Madžarske in odbiti intervencijske sile, da se lahko potem posveča notranjim težavam. Pri tem pa je naredil nepopravljivo napako, saj se je s prelaganjem agrarne reforme zameril kmetom, ki so nato podlegli protikomunistični propagandi. Le-to so vneto izvajali Cerkev in notranji »reakcionarni« elementi s pomočjo izseljenega oziroma pobeglega madžarskega plemstva ter držav antante. Oblast je tako ostala brez ključne in najštevilčnejše opore – zaslombe kmečkega sloja. Od tega trenutka naprej je bila madžarska revolucija, enako kot vse dotedanje vlade/oblasti, obsojena na propad (Titl, 1970, 22, 25–27; Kokolj, 1981, 140).

Tkalčevo vse bolj neodvisno vodenje pokrajine je zahtevalo zaupanje tako kroga najbližjih sodelavcev, v pokrajini nastanjenega vojaštva in seveda tudi prebivalstva. Zavoljo nezmožnosti tukajšnje samozadostne oskrbe se je takoj aktivno vključil v tihotapstvo, ki se je ob avstrijski meji med vojno močno razpaslo. Obmejno in prekomejno tihotapljenje vseh vrst živil in mnogih drugih vrst dobrin, recimo tkanin, v Avstrijo, Nemčijo (živila) in obratno v notranjost države (tkanine, pretihotapljene iz Italije) je na celotnem poteku zahodnih meja Madžarske do konca leta 1918 (»konjunktura lakote«) doseglo višek ter se nadaljevalo v povojnem letu. Tihotapili so tisoči. Bilo je običajni način preživetja, vsekakor tudi v Prekmurju. Dobiček od tihotapstva mu je omogočal financiranje vojaštva in kupovanja zvestobe bližnjih sodelavcev, z dobavo osnovnih potrebščin pa je tudi vzpostavil in ohranjal minimalno podporo ljudi vsaj v okolici Murske Sobotne in na Goričkem. Vojaštvo je tako postajalo vse bolj zvesto njemu in ne Budimpešti. To se je stopnjevalo do te mere, da je začelo upoštevati le njegove – in njegovih najbližjih – direktne ukaze, za ukaze Budimpešte pa se preprosto ni več zmenilo. V tihotapstvo ni vmešal le najbližjih sodelavcev, temveč tudi sam soboški sovjet,

16 PAM, 1691/001/00126, t. e. 3 107/1; glej tudi: Kokolj, 1981, 136–138.

kar pa je vznemirilo nekatere člane le-tega, ki so še naprej ostali zvesti osrednji oblasti. Prav tako pa je razburil sicer maloštevilne trgovce, ki so se že od prej ukvarjali s tihotapstvom in so bili zaradi njega sedaj ob dobiček.

Najverjetneje iz zavisti so se omenjeni nezadovoljneži začeli pritoževati soboškemu sovjetu in so s pomočjo tajnika Fülekyja sredi maja poslali prijavo osrednji oblasti. Budimpešta je po prejeti prijavi v Mursko Soboto nemudoma poslala preiskovalce, ki so ga pridržali na lokalni orožniški postaji. Tik preden so ga hoteli zaslišati, pa je v postajo nepričakovano vdrla tukajšnja enota Rdeče garde pod vodstvom Károlyja Polláka in od preiskovalca Forgácsa zahtevala takojšnjo predajo Tkalca njim pod pretvezo, da ga morajo najprej zaslišati oni, zatem pa ga lahko preiskovalci osrednje oblasti. Forgácsева naloga je bila jasna: po kratkem formalnem zaslišanju bi ga moral aretirati in odvesti v glavno mesto. Vendar je pod močnim pritiskom popustil in ga predal Polláku. Hkrati je takoj po odhodu Rdeče garde iz postaje poslal brzojavko v Budimpešto, da so mu gardisti preprečili aretacijo. Tkalcu so bili v bistvu šteti dnevi, in tega se je tudi sam zavedal. Predaja osrednji oblasti mu nikakor ni prišla v poštev, saj pod nobenim pogojem ni hotel žrtvovati pridobljene pozicije moči, po kateri je hrepenel. Zato se je odločil za drzno in nadvse tvegano potezo: razglasitev neodvisne republike.

Za avanturista tipa Vilmoša Tkalca je bila to sploh edina možnost izogniti se aretaciji. Kot prvi ukrep je zavaroval svoje premoženje; nato pa je brez premisleka navezal stik z murskosoboškim grofom Lászlóm Szapáryjem, takrat že beguncem v Gradcu. Prepričal ga je, da pravzaprav nikoli ni bil »rdeč«, temveč v bistvu ves čas »bel«, vendar je bil primoran to skrivati. Po prvotnem skepticizmu je grof uvidel, da ga lahko izkoristi za že zamišljeno protirevolucijo, ki bi jo lahko preko Prekmurja razširil nad celotno Madžarsko. Tako mu je obljubil svojo pomoč v primeru agresije Madžarske sovjetske republike. Povezal ga je tudi z vodstvom avstrijskih krščanskih socialistov, ki so mu prav tako obljubili pomoč. Szapáry in ostali madžarski plemiški emigranti v Avstriji so bili tesno povezani s protirevolucijsko vlado v Aradu.¹⁷

V obdobju priprav na razglasitev Murske republike je bila Madžarska pre-zaposlena z obrambo svojih meja pred intervencijskimi silami Romunije ter Češkoslovaške, in notranji politiki ni posvečala ustrezne pozornosti. Zaradi tega je »reakcija« znotraj države pridobivala na moči, prebivalstvo pa je vse manj sledilo osrednji vladi. V Prekmurju ni bilo nič drugače. Nezadovoljstvo tako civilnega prebivalstva kot tudi vojaštva, takoj po novoletni Jurišičevi epizodni zasedbi nastanjenega v pokrajini, se je iz dneva v dan večalo. Trenutek je bil zrel za enkratno podvig.

Največjo oporo za svoj načrt je Tkalec našel pri Károlyju Győryju, poveljniku domače obmejne »rdeče« straže, ki jo je ustanovil Béla Obál še pred komunističnim preobratom, in je bila v veliki meri sestavljena iz prekmurskih Slovencev. Győry je prostovoljno sodeloval v njegovem tihotapstvu. Mnogi mladi Prekmurci so v »rdeči«

17 PAM, 1691/001/00126, t. c. 3 107/1; glej tudi: Titl, 1970, 53–54; Filipič, 1993; Göncz, 2001, 153–154.

straži videli možnost za hiter zaslužek, saj sta jima oba obljubljala mamljive plače, v bistvu financirane izključno iz tihotapstva. Nekaj pa je bilo tudi takih, ki v zaslužku niso videli primarne motivacije za pridružitve, temveč so v straži bodisi videli možnost za širjenje slovenske zavesti in jugoslovanske propagande med vojaki in samim prebivalstvom, bodisi so jih privlačile revolucionarne parole. S pomočjo Győryja in drugih tu nastanjenih podčastnikov je Tkalec na svojo stran pridobil večino tega vojaštva, okrog 350 mož.¹⁸

Pred razglasitvijo Murske republike so njegovi sodelavci od vasi do vasi nannanjali prihajajočo novo oblast, ki bi naj bila zasnovana na socialdemokratskih principih. Obljubljali so težko pričakovano agrarno reformo, ki so jo obljubljale vse vlade, tudi komunistična. Vendar nobena ni uresničila obljube. V okolici Murske Sobote in na Goričkem, kjer je živel večinsko evangeličansko prebivalstvo, so našli več podpore za svoj podvig kot pa na povsem katoliškem Dólinškem, kjer je Klekl še naprej ohranjal močan vpliv na ljudi. Tega se je Tkalec zavedal. Zato je v drugi polovici maja v spremstvu okrajnega načelnika Cigányja obiskal Klekla na njegovem domu v Črenšovcih in ga prosil za pomoč pri izvedbi upora zoper komunistični režim. Svojo odločitev je podkrepil z argumentom, da se je naveličal le-tega, saj je ljudstvu prinesel le trpljenje. Njegova prošnja je Klekla presenetila. Zato ga je ta iz previdnosti vprašal, če ima sploh dovolj podpore in orožja za izvedbo vstaje. Tkalec mu je zagotovil, da ima goričko mladino na njegovi strani. Prav tako sta mu obljubili pomoč tudi avstrijska in italijanska stran, medtem ko se bo z Jugoslovani še sestal. Klekl pa je bil skeptičen. Postavil mu je pogoj, da s svojo agitacijo med ljudstvom ne bo začel, dokler ne bo zagotovljena pomoč Avstrijcev, Italijanov ter Jugoslovancev. Tkalec je na pogoj pristal, vendar se od takrat naprej nista več srečala. Klekl ga je že takrat sumil, da se je za upor po vsej verjetnosti odločil zaradi očitne nenaklonjenosti centralne oblasti, ki ga je poklicala v Budimpešto na zaslišanje.¹⁹

Medtem ko se je Tkalec s svojimi sodelavci pospešeno pripravljal na svoj podvig, je iz štaba II. armadnega korpusa na II. bataljon 20. brigade, ki je predstavljal glavnino vseh oboroženih vojaških enot v Prekmurju, nenadoma prišel ukaz o premestitvi v Zalaegerszeg in takojšnji združitvi s preostalim delom 20. brigade, njihove položaje pa bi prevzela obmejna »rdeča« straža. Komandant bataljona pa je s premestitvijo namerno zavlačeval. Zato je prejel nov ultimativni ukaz, da mora bataljon do 29. maja do 12. ure opoldne izvršiti ukazano ali pa odložiti orožje in se raziti. Bataljon je tudi ta ukaz ignoriral in ostal v Prekmurju. Za Tkalca je bilo to ključnega pomena: v primeru napada mu je ta enota krepila upanje na resnejši odpor vojaštvu osrednjih oblasti. Trenutek je bil zrel za odkrit upor, ki mu je bil kot zapisano edina možnost, da se znebi odgovornosti za svoja tihotapska in druga dejanja.²⁰

18 ARS, SIAS 1551, t. e. 52, Zbirka kopij: Dokumenti do 1941, Madžarska, Prekmurje; glej tudi: Kóvágó, 1964, 207.

19 ARS, SIAS 1551, t. e. 52, Zbirka kopij: Dokumenti do 1941, Madžarska, Prekmurje; glej tudi: Kokolj, 1981, 153.

20 PAM, 1691/001/00126, t. e. 3 107/1; *Novine*, 13. 7. 1919: Kak je nastála republika Tkálczova?, 1.

O mesecih takratnega življenja v pokrajini pod sovjetsko oblastjo na tem mestu ni vredno izgubljeni prostora. Svojevrstno ilustracijo razmer so lahko v kratkem, pa odločnem pozivu dan pred Tkalečvo razglasitvijo samostojnosti prebrali bralci v sosednjem hrvaškem prostoru:

Pred vrhuncem terora madjarskih boljševika, koji bez milosrdja pljačkaju i ubijaju Prekomurske Slavene, morali smo ostaviti naše domove da spasimo gole živote. Zaklinjemo Narodno Predstavništvo u Beogradu, da se pred kulturnom Evropom zauzme za nas pravedne žrtve madjarskog krvološtva. Zahtijevamo da se Prekomurje, koje neprekidno obitava 120 000 svijesnih Jugoslavena, zaposjedne po jugoslavenskim četama i prisajedini našoj pravoj domovini Jugoslaviji. Potpis: 300 Jugoslavena iz Prekomurja.²¹

RAZGLASITEV »RESPUBLIKE MÖRSKE«

Po enotedenskih pogajanjih na avstrijski in jugoslovanski strani (od Jugoslovancov ni dobil nobenega zagotovila, zato je še isti dan v Radgono poslal Vincenca Šerugo²² na pogajanje) se je 29. maja zjutraj vrnil v Mursko Soboto. Od Avstrijcev je dobil obljubo vojaške pomoči v obliki orožja in prostovoljcev. Razmere na fronti z Romunijo so se takrat nekoliko stabilizirale. Zato pa so hudi boji potekali s češkoslovaško vojsko na jugu današnje Slovaške, kjer je Rdeča armada nizala uspehe. Kljub temu se je na Madžarskem razraščal splošni protikomunistični sentiment, celo med člani lokalnih sovjetov. Tkalec je zaradi takih razmer in občutenja v državi postal še bolj samozavesten in prepričan v svoj uspeh (Kővágó, 1964, 213).

Pred razglasitvijo republike je Tkalec zaprosil Vincenca Šerugo za sodelovanje pri upor. Njegovo sodelovanje se mu je zdelo ključnega pomena iz dveh razlogov: med zavednimi prekmurskimi Slovenci v obmejnih stražah je užival veliko podpore, in imel je dobre povezave na jugoslovanski strani. Šeruga je privolil v sodelovanje, z njim pa si je Tkalec zagotovil popolno lojalnost obmejnih straž ter hkrati tudi zavaroval hrbet pred Jugoslovani. Tik pred proglašitvijo neodvisne republike je Šerugo prosil za prisotnost pri razoroževanju nekaterih obmejnih straž v Gederovcih in na Cankovi. Nato pa ga je napotil v Radgono, kjer se je sestal z jugoslovanskim komandantom Radgone majorjem M. H. Pogledičem in ga seznanil s stanjem v

21 *Volja naroda*, 28. 5. 1919: Iz Medjimurja. Dopis iz Štrigove. Pomaganje prekmurskih Slovenov, 5. Poziv je najverjetneje pisal kak član razpuščene *Prekmurske legije*, morda celo kateri od članov razpuščenega Narodnega sveta za Prekmurje, ki so se po 15. maju umaknili v Štrigovo.

22 Vincenc Šeruga, rojen v Rankovcih leta 1883. Po končani nemški meščanski šoli v Radgoni je obiskoval učiteljske v Mariboru, kjer je razvil slovensko zavest. Po končanem šolanju ni postal učitelj, temveč nadporočnik v vojaški kaznilnici v Möllersdorfu. Pred koncem vojne je bil razrešen s položaja in se je ponudil Narodnemu svetu v Ljubljani, ki pa ga ni sprejel, ker je bil takrat madžarski državljani. Po zavrnitvi se je vrnil nazaj v domače Rankovce, kjer so ga preživljali sorodniki. Februarja 1919 se je obrnil na Klekla, ki mu je ponudil vodstvo delegacije v Budimpešto. V obdobju diktature proletariata je, verjetno iz pragmatičnih razlogov, prestopil med socialdemokrate, a hkrati je še vedno deloval proti komunistom (Kokolj, 1981, 199).

Prekmurju. Major pa ni obvladal pogovorne slovenščine; zato mu je Vincenc spisal pismo v nemščini in mu ga osebno izročil. V pismu je majorja zaprosil, naj bi se vojska SHS v primeru bojev v pokrajini vzdržala kakršnih koli sovražnih akcij proti bodoči republiki. Obvestil ga je, da bo slednja takoj po proglasitvi premaknila svoje obmejne straže, nastanjene ob Muri, v notranjost in jih razporedila za obrambo pred Rdečo armado. Dodal je, da njihove razpoložljive čete niso primerno oborožene, zato bi jim bila vojaška pomoč z jugoslovanske strani v obliki orožja in municije več kot dobrodošla. Nazadnje je tudi napisal, da lahko antantna ali jugoslovanska vojska v primeru silovitega napada Rdeče armade, v spremstvu vstajniške vojske, vstopi na ozemlje republike iz smeri Dolnje Lendave. V tem slučaju bi se vstajniška vojska brezpogojno podredila antantni oz. jugoslovanski vojski. Major je prošnjo sprejel in jo je posredoval naprej v Beograd. Odgovor je prišel dva dni po razglasitvi republike, dne 31. maja. SHS je zagotovila, da bodo njene čete nevtralne, in vzela na znanje odmik obmejnih straž v notranjost. Zaprošene pomoči pa ni mogla ponuditi, saj je v tako kratkem časovnem okviru ni mogla primerno organizirati – jugoslovanska vojska bi za to rabila vsaj deset dni, če ne več. Šeruga pa je pozneje ugotovil, da je bila jugoslovanska vojska tedaj v visoki pripravljenosti na morebitno »boljševiško invazijo« preko Mure.²³

Šeruga se je po izročitvi tega pisma sestal še s predstavniki madžarske plemiške emigracije v Radgoni, med drugim tudi z grofom Szapáryjem, ki je zagotovil finančno podporo republiki. Slednji mu je nato naročil izpis pisma v nemščini, ki bi orisalo problematično stanje v Prekmurju. Pismo je grof takoj prevedel v več jezikov in izvode razposlal ministrskim predsednikom v London, Berlin, Pariz, Rim in na Dunaj. Kakor je Šeruga pozneje napisal v svojem poročilu generalu Maistru, je bil grof navdušen nad pismom in obenem začuden, da ga ni spoznal že prej. Obljubljal mu je službo njegovega morda osebnega sekretarja. V poročilu je Šeruga zatrdil, da so hoteli republiko izkoristiti za morebitno priključitev pokrajine k Jugoslaviji.²⁴

Po ureditvi zadnjih formalnosti so bile stvari nared za ustanovitev republike. Tka-lec je takoj po vrnitvi iz Radgone 29. maja dopoldne sklical člane soboškega sovjeta. Izredne seje se je udeležilo 12 od 48 članov. Prisotnim je predlagal odcepitev od Ma-džarske sovjetske republike in ustanovitev neodvisne socialistične Murske republike na ozemlju današnjega Prekmurja, ki pa se je na južnem robu zaključevalo na črti od sedanje državne meje na vzhodnem robu do Mure: med Žitkovci in Kamovci – nad Radmožanci – pod Veliko Polano, se pravi med Dolnjo Bistrico in Hotizo na Muro. Ob tem je jamčil, da lahko računajo na avstrijsko in jugoslovansko pomoč. Predlog je bil soglasno sprejet. Tako so novo oblast razglasili za štirimi stenami v hotelu Dobray (današnja Zvezda) ob 11.30 uri. Iz prisotnih članov je bil sestavljen upravni direktorij, ki je deloval kot vlada samostojne države. Upravni direktorij ga je izvolil za predsednika, 29. maj pa so določili za državni praznik.²⁵

23 PAM, 1691/001/00126, t. e. 3 107/1; glej tudi: Titl, 1970, 60.

24 PAM, 1691/001/00126, t. e. 3 107/1; glej tudi: Kyovsky, 1961, 84.

25 PAM, 1691/001/00126, t. e. 3 107/1; glej tudi: Kokolj, 1981, 153–154, 156.

Sl. 2: Hotel Dobray v Murski Soboti, današnja Zvezda. Na sliki je balkon, pod katerim se je 29. maja 1919 zbralo ljudstvo in vojaštvo ob razglasitvi Murske republike (<http://www.pomurci.si/?id=629>, 22. 3. 2020).

Razglasitev je bila nenadna in mnogi ljudje v pokrajini se sploh niso zavedali, da je do nje prišlo, čeprav so Tkalčevi sodelavci že dva tedna prej od vasi do vasi naznanjali bodočo odcepitev. Razlog za to je bilo nejasno razlaganje. Kljub temu pa se je na dogodek razglasitve pred hotelom Dobray zbrala večtisočglava množica, ki je pozdravljala naznanitev neodvisnosti. Med to množico je bilo pomešanega veliko vojaštva, ki je že veliko prej zvedelo za podvig, in skrbelo, da na razglasitvi ne bi prišlo do provokacij. Zatem je potekalo zborovanje v madžarskem in prekmursko-slovenskem jeziku. Šele drugi dan so se od vasi do vasi začele širiti vesti o dejanski razglasitvi neodvisnosti od Madžarske.²⁶

Novonastala neodvisna država je bila vsaj na papirju osnovana na socialdemokratskih načelih, ki so po vojni v Evropi dosegle višek popularnosti, in hkrati na elementih slovenskega nacionalizma kot sklicevanje na prekmurskoslovenski jezik, katerega uporaba je bila nujna za zagotovitev podpore večinskega slovenskega dela prebivalstva. Svoj podvig je Tkalec skušal legitimirati celo s sklicevanjem na svobodo in pravico do samoodločbe (Kokolj & Horvat, 1977, 291–292).

Vojaško poveljstvo rdečearmejcev za obrambo meje v Dolnji Lendavi in predsednik tamkajšnjega direktorija Ernő Reiter sta še isti dan, tik pred razglasitvijo neodvisne republike, dobivala napačne informacije glede opisanega Vilmoševega prehoda na jugoslovansko stran v preteklih dneh, kjer se je pravzaprav neuspešno pogajal z Jugoslovani za vojaško pomoč. Reiterja so tudi obvestili, da je bilo

²⁶ PAM, 1691/001/00126, t. c. 3 107/1; glej tudi: Fujs, 1992, 87–88.

Preglednica 1: Sestava in številčnost vojaštva Murske republike na dan ustanovitve.

	vojaki	častniki	skupaj
II. bataljon 20. brigade	580	21	601
obmejne rdeče straže	289	12	302
X. bataljon Rdeče armade	25	2	27
			930

vojaštvo v Murški Soboti sovražno nastrojeno proti osrednji oblasti. Vse vesti je telegrafsko posredoval vrhovnemu poveljstvu Rdeče armade in osrednji vladi, ki je naslednji dan skušala prek Napoleona Tógánya neuspešno vzpostaviti telefonsko povezavo z Mursko Soboto in se pogajati s Tkalcem. Slednji se je tedaj z ženo in premičnim premoženjem že mudil v Gradcu, kjer je Avstrijem poročal o položaju v Prekmurju in si hkrati zavaroval pot za pobeg. Druge zadeve v pokrajini ga niso več zanimale – protirevolucijo je zaupal svojim vojakom. Celotno situacijo je Reiterju razjasnil šele Füleky, ki se je umaknil v Dolnjo Lendavo in zahteval zatrtje te pustolovščine z vojaškim posredovanjem. V republiki ni videl nič več in nič manj kot izdajo proletarske revolucije (Kokolj, 1981, 158–159).

Začetno zmedo na madžarski strani je hotel novi upravni direktorij republike čim bolj izkoristiti za konsolidacijo moči in pripravo obrambe. Takoj, ko je podpolkovnik Kálmán Győri, poveljnik rdečearmejskih čet v Prekmurju, izvedel za protirevolucijo, je odstopil in svoje mesto prepustil stotniku Jenőju Perneczkyju (Kokolj, 1981, 156–157). Ta je razpolagal z dokajšnjim številom mož, ki so ostali v Prekmurju in so protirevolucijo dojemali z vso resnostjo.

II. bataljon 20. brigade je predstavljal glavnino oboroženih enot republike in je štel 601 moža. Tkalcu je ostalo zvestih 289 najemniških vojakov in 13 oficirjev iz obmejnih rdečih straž, ki so bili plačani iz obrambnega sklada in denarja, pridobljenega iz tihotapstva. Pridružilo se mu je tudi nekaj mož iz X. bataljona Rdeče armade, in sicer 25 vojakov in dva oficirja. Preostalo jedro tega bataljona se je umaknilo proti Dolnji Lendavi in se združilo s tamkajšnjim I. bataljonom 47. brigade, ki je sodeloval pri poznejšem zatrtju republike. Z obljubo po razdelitvi gosposčinske in cerkvene zemlje ter z dobrim plačilom je na svojo stran pridobil okrog tristo prostovoljcev z Goriškega, ki so bili zelo zagreti v boju proti Rdeči armadi.

K tej zagretosti pa niso prispevale le Vilmoševe obljube ter denar, temveč tudi sovraštvo do komunizma. Le-to se je močno razraslo tako na Goriškem kot po preostalem Prekmurju, predvsem zaradi vpliva duhovščine in nerešenega agrarnega vprašanja. Pozneje – in tudi prepozno, ko je že padla Murska Sobota, in so v okolici Kroga potekali zadnji boji, je iz Avstrije s tovarnjaki prispelo kakih petdeset prostovoljcev in nekaj streliva ter orožja. Vseh skupaj – če se prišteje prostovoljce iz Goriškega in Avstrije – je Murska republika štela 1280 za boj

sposobnih mož. Oboroženi so bili s puškami, 26 strojnicami, tremi minometalci in dvema topovoma, ki jih je imela posebna topniška enota (Kővágó, 1964, 214–215; Lorenčič, 2019, 130–132).

Po razglasitvi neodvisnosti od osrednje vlade v Budimpešti so te enote ustavile ves železniški promet, razstrelile železnico med Puconci in Hodošem ter razorožile še poslednje Budimpešti zveste vojake (Lorenčič, 2019, 129). Šele 31. maja ob 12.00 uri so se voditelji republike odločili delovati po »diplomatski« poti ter z brzojavko direktoriju Železne županije in ljudskemu komisariatu za zunanje zadeve v Budimpešti sporočili naslednje:

Madžarska sovjetska republika, ljudski komisar za zunanje zadeve. Čast mi je sporočiti vam, da smo na izrecno željo prebivalcev Vendske krajine sovjeti delavcev, vojakov in kmetov Vendske krajine 29. t. m.

proklamirali Mursko republiko, ki obsega področje Zalske in Železne županije, na katerem žive Vendi. Razglasitev Murske republike temelji na pravici narodov do samoodločbe. Za izgradnjo našega socialističnega družbenega življenja in na osnovi programa internacionalne socialne demokracije prosimo za podporo Madžarsko sovjetsko republiko, s katero želimo živeti v najbolj prijateljskih odnosih. V primeru, da bi Madžarska sovjetska republika z orožjem napadla Mursko republiko, smo prisiljeni izjaviti, da bomo po potrebi sprejeli pomoč sosednjih imperialističnih držav, kar pa bomo storili samo v primeru skrajne potrebe. Zahtevamo, da se enote Madžarske sovjetske republike takoj umaknejo z ozemlja Murske republike. Izvršilni komite Murske republike. (Kokolj, 1981, 157–158).

Zemljevid 1: Položaji enot in smer ofenzive madžarske Rdeče armade 2. junija 1919 (Lorenčič, 2019, 117–119).

Sl. 3: Uniforma vojaka Rdeče armade (Dornyay Béla Múzeum, Salgótarján, *A magyar vörös hadsereg Léván*, <https://hu.museum-digital.org/portal/index.php?t=objekt&oges=514634>, 13. 3. 2020).

ZAČETEK KONCA

Čete novonastale Murske republike so uspele v dveh dneh od razglasitve neodvisnosti zasesti praktično ves opisan teritorij, niso pa zasedle Porabja. Pernecky je enote razporedil od Hotize in vse do današnje madžarsko – slovenske meje navzgor do Hodoša in današnje tromeje. Zavarovana je bila tudi meja z Avstrijo z izjemo Cankove, kjer je potekal oskrbovalni koridor med republiko in Avstrijo. Potemtakem so zasedli vse ozemlje, takrat poseljeno z etničnimi Slovenci; niso pa zasedli narodnostno mešanega ozemlja, torej Monoštra in Dolnje Lendave ter njene okolice. Voditelji so bili mišljenja, da bo glavni napad Rdeče armade potekal iz smeri Dolnje Lendave. Zato so z vojaštvom močno utrdili južni del ozemlja, medtem ko so na severno mejo razporedili le nekaj obrambnih postojank. Meja z jugoslovansko državo pa je ostala popolnoma nezavarovana kljub temu, da je Jugoslavija svojo nevtralnost razglasila šele 31. maja (Lorenčič, 2019, 131–132).

Takoj po prejemu telegramu od predsednika dolnjelendavskega direktorija Reiterja, da je Tkalec prebegnil na jugoslovansko stran – dejansko pa se je tam le pogajal – in da se v Prekmurju pripravljajo organizirani odpor, je vrhovno poveljstvo Rdeče armade brez odlašanja in navkljub nepopolnim vestem ukazalo II. armadnemu korpusu s sedežem v Székesfehérváru mobilizacijo zoper upornike v Prekmurju. Tamkajšnji štab je na pod-

lagi razpoložljivih informacij ocenil, da je separatistična tvorba razpolagala s štirimi ali petimi četami, oboroženimi s približno tisoč puškami. Istočasno je vrhovno poveljstvo v Zalaegerszeg poslalo bataljon zanesljivih kovinarskih delavcev, ki je v mesto prispel 30. maja in je med napadom na republiko služil kot rezervni bataljon v zaledju. Drugi rezervni bataljon pa je v Zalaegerszeg prispel 2. junija.²⁷

Poveljstvo Rdeče armade je tako zbralo – če prištejemo še ta dva rezervna bataljona, prispela v Zalaegerszeg – šest bataljonov, ki so 2. junija začeli z ofenzivo na štirih frontnih izhodiščih:

1. V liniji Monošter – Gornji Senik: IV. bataljon 18. brigade, z nalogo prodreti v smeri Cankove ob avstrijski meji. S tem so hoteli upornikom odsekati dostop do Avstrije.
2. Bajánsenye: III. bataljon 20. brigade in polovica topniške enote, ki sta morala v naglici prek Prosenjakovcev, Fokovcev in Puconcev prodreti do Murske Sobote.
3. Csesztreg: I. bataljon 20. brigade in druga polovica topniške enote. Ta bataljon je moral prodreti mimo Dobrovnika do Mure in s tem presekati oskrbovalne linije enotam Murske republike, nameščenim na črti Hotiza –Turnišče.
4. Radmožanci – Hotiza: I. bataljon 47. brigade, razdeljen v dve skupini: prva je začela prodirati prek Radmožancev proti Murski Soboti, druga pa proti Hotizi in nato ob Muri navzgor do Cankove, kjer bi se verjetno združil s tja prispelim IV. bataljonom 18. brigade (Lorenčič, 2019, 132–133).

Kot je vodstvo republike predvidevalo, so se prvi boji dejansko pričeli na južni meji republike med Dobrovnikom in Dolnjo Lendavo. Perneczkyju je to ofenzivo uspelo odbiti, in za trenutek se je zazdelo, da jim bo celo uspelo zavzeti Dolnjo Lendavo. Vladne čete pa so se hitro reorganizirale in uspešno odbile tamkajšnji napad Perneczkyjevih enot. Severni del ozemlja državnice je ostal praktično nezavarovan – kot zapisano je bilo tam nameščenih le nekaj postojank –, kar je Rdeča armada tudi izkoristila in s severa ter severovzhoda začela bliskovito prodirati proti Murski Soboti. Tkalčevi vojaki so nekaj odpora nudili le pri Prosenjakovcih in Peskovcih, kjer pa so le ranili enega rdečearmejca (Kővágó, 1964, 217–218; Kokolj, 1981, 159).

Perneczkyjevem enotam na jugu je kmalu grozilo, da bodo s padcem Murske Sobote odrezane in verjetno obkoljene. Zato je ukazal umik v Mursko Soboto in od tu takoj na Cankovo, kjer je vzpostavil nov štab. Na Cankovo je prispel tudi Vilmoš, ki se je zatem odpeljal na mejo v Radgono k jugoslovanskemu poročniku in ga skušal prepričati v obstreljevanje Cankove. Ta pa ga je zavrnil, češ da bo Prekmurje tako ali tako kmalu zavzela jugoslovanska vojska. Tkalčevi vojaki, že zbrani na Cankovi, so začeli protestirati, saj obljubljene pomoči ni bilo od nikoder (Vrbnjak, 1999, 42; Kokolj, 1981, 159–160).

27 HIL, 602/11, t. e. 43, Poročilo o situaciji na fronti in skica položajev; glej tudi: Kővágó, 1964, 217.

Pomoč iz Avstrije je resnici na ljubo prišla, vendar prepozno. Avstrijski vojaki, oblečeni v civilna oblačila, so 2. junija v tovornjakih pripeljali orožje in strelivo. Z njimi je prišlo tudi nekaj avstrijskih prostovoljcev. Z orožjem pa so oborožili prebivalstvo Kroga in okoliških vasi (Kővágó, 1964, 219). Že naslednji dan 3. junija ob 8.00 uri zjutraj so v Mursko Soboto vkorakale enote Rdeče armade. Kot prvi je vstopil majhen odred bivših mornarjev pod osebnim vodstvom Fülekya. Murska Sobota je padla in s tem tudi sedež republike, ki je še vztrajala dan – dva. Oboroženi vaščani so se nato pridružili njenim enotam, le-te pa niso več imele stikov s štabom v Cankovi. Tkálčeve enote, okrepljene z zagnanimi vaščani in prostovoljci iz Avstrije, so izvedle še zadnji napad proti rdečearmejcem. Bil je tako silovit, da se je del bataljona moral umakniti nazaj proti Murski Soboti, sicer bi ga »republikanci« obkolili.

Zato so z namenom prestrašiti oborožene kmete v enotah republike rdečearmejci začeli topniško obstreljevanje Kroga, Bakovcev, Murskih Črncev in Tišine. Edina »žrtev« tega je bil en hlev v Krogu. Po topniškem napadu je Rdeča armada prešla v ofenzivo, ki je Vilmoševe enote niso mogle odbiti in so se bile primorane umikati proti Cankovi. Ob tem je prišlo do hudih bojov na področju obstreljevanih vasi. Upor je bil dokončno zadušen 6. junija. Nekaj domačinov v pomoč enotam republike se je predalo, ostali pa so se poskrili po gozdovih ali v svoje domove. Ujete domačine in vojake so rdečearmejci odvedli v meščansko šolo v Murski Soboti in jih po kratkem zaslišanju izpustili na prostost.²⁸ Ponekod na Goričkem pa so sporadični gverilski boji potekali še naprej, dokler jim ni usahnila finančna pomoč iz Avstrije. V Večeslavcih naj bi potekali še 14 dni po zadužitvi upora (Titl, 1970, 73).

János Czifrák, ki so ga v prvi čistki po komunističnem preobratu odstranili iz soboškega direktorija in sovjeta, in Béla Sandy sta po zatrtju Madžarske sovjetske republike od nove »bele« vlade v Budimpešti dobila nalogo poročanja o dogajanju v Prekmurju v obdobju diktature proletariata. Oba sta dobro poznala tako razmere v pokrajini kot tudi takratne ključne osebe. Nova madžarska vlada je zbiral poročila tudi iz drugih pokrajin, saj je z zbranimi podatki hotela nevtralizirati vse komunistične in nasploh progresivne elemente v madžarski družbi. To obdobje neusmiljenih čistk je znano kot »beli teror«. Kakorkoli že, Czifrák in Sandy sta vojaške operacije Murske republike v svojem poročilu opisala kot neprofesionalne in slabo premišljene. V Murski Soboti in njeni okolici Budimpešta ni imela dosti zaupnikov, ki bi poročali o dogajanju v pokrajini. Zato bi se lahko, po njunem mnenju, Tkalec bolje organiziral kot se je. Prebivalstvo v Zalski in Železni županiji, ki je zaradi vpliva duhovščine in predvsem neizvedene agrarne reforme v veliki meri sovražilo komunistično oblast, bi se skoraj zagotovo pridružilo upor, če bi jih le-ta uspel pridobiti na svojo stran in oborožiti. Dokaz: primer Kroga in okoliških vasi, kjer so vaščani brezpogojno poprijeli za orožje, dobljeno iz Avstrije, in se mu pridružili v boju proti Rdeči armadi.²⁹

28 MNL, VaML, A bolsevizmus a Muraszombati járásban, Muraszombati Járasközigazgatási iratai, 946/1920; *Novine*, 13. 7. 1919: Što je odkrio protirevolucio sobočko?, 4; glej tudi: Titl, 1970, 72.

29 MNL, VaML, A bolsevizmus a Muraszombati járásban, Muraszombati Járasközigazgatási iratai, 946/1920.

Je pa res, da mu je načrte prekrižal ukaz II. armadnega korpusa II. bataljonu 20. brigade o premestitvi v Zalaegerszeg. Tkalcu je ta bataljon predstavljal jedro oboroženih enot za njegov podvig. Zato mu ni preostalo nič drugega kot pohiteti z izvedbo le-tega, čeprav še ni dobil vojaške pomoči iz Avstrije. Brez zagotovila avstrijske pomoči pač ni zmozel pridobiti na svojo stran Klekla, ki pa bi mu lahko zagotovil podporo prebivalstva v dolnjem Prekmurju. Čeprav je to kar dvomljivo, kajti Takalec je tamkajšnjim ljudem ostal v zelo slabem spominu zaradi nasilnega zatrtja novembrskih izgrediv (Kokolj, 1981, 152).

Rdeča armada, napotena v Prekmurje, je bila pravzaprav »bela« in po narodnostni sestavi povsem madžarska. Proti Tkalčevi Murški republiki se niso bili pripravljene boriti zavoljo tukajšnje dejanske kontrarevolucije, temveč ker so – zavedeni – verjeli, da se »Vendi« upirajo proti Madžarski in se hočejo odcepiti. Rdečearmejski poveljniški kader so v večini sestavljali častniki še iz avstro-ogrske vojske, ki se komunistom niso pridružili zaradi svoje revolucionarnosti, temveč – ob osnovni eksistenčni nuji – z namenom ohraniti teritorialno integriteto Madžarske. Čutili so odpor do komunizma, hkrati pa so v komunistih videli sploh zadnjo možnost za rešitev Madžarske pred razkosanjem. Miselnost, da se borijo za Madžarsko in ne za revolucijo, so prenašali tudi na svoje vojake.³⁰

Časnik *Slovenec* in *Slovenski narod* sta med prevratnim obdobjem občasno poročala o Prekmurju. Vendar sta mu namenjala bistveno manj pozornosti kot recimo Koroški. Po zatrtju Murske republike je *Slovenec* recimo le povzel celotno dogajanje v pokrajini vse od komunističnega preobrata na Madžarskem do konca Tkalčevega podviga. Odredbe boljševistične vlade se v Prekmurju dejansko niso v celoti izvajale, je objavil časnik, in nadaljeval, da se je boljševiška oblast v pokrajini vzpostavljala počasi. Tudi novih *Rdečih Novin* Prekmurci niso sprejeli. Zato so ta časnik začeli deliti zastonj. Ljudje pa so ga raje strgali in pokurili. Tkalca je *Slovenec* predstavil v izredno negativni luči: »[...] Madjarski nacionalec Tkalec je postal pozneje boljševik; ropati se je naučil v Medjimurju; da bi pa tudi na zunaj pokazal svoj boljševiški duh, se je začel česati po boljševiško, to je, pustil si je rasti kar najdaljše lase in jih počesal na levo stran glave (desne strani se boljševiki bojijo). [...]« je napisal posmehljivo in zaničevalno ter predvideval, enako kot Klekl, da je Tkalec oklical republiko le zato, da bi si rešil lastno kožo pred aretacijo, ki mu je grozila zaradi tihotapstva. Časnik je poročal tudi o prošnjah Prekmurcev za pomoč na Jugoslavijo, ki pa se sploh ni zmenila zanje.³¹

Podobno, vendar brez klerikalnega podtona v *Slovincu*, je poročal tudi *Slovenski narod*, ki je Tkalca prav tako prikazal v negativni luči. Teroriziral da je celotno ljudstvo v Prekmurju in Medmurju ter jih silil k pokoritvi Madžarom, na koncu pa da se je pridružil komunistom, ga je obsodil časnik, in posmehljivo dodal, da jim ni ostal dolgo zvest, saj je z nekaj tisočaki popihal prek meje v Avstrijo.³²

30 MNL, VaML, A bolsevizmus a Muraszombati járásban, Muraszombati Járasközigazgatási iratai, 946/1920.

31 *Slovenec*, 21. 6. 1919: Boljševizem v Prekmurju, 2.

32 *Slovenski narod*, 1. 7. 1919: Madjaron Tkalec v naših rokah, 2.

1919. jun. 15.
23. STIV.

Proletárje svejta, združite se!

NOVINE

Cejna novine je: leto 10:40 K sesta 5:25 K Edno štev. 20 listov.	Političen, družbeni i pismeni list za stároslovence. Prihája vsáko nedelo.	Vreditelstvo i izdajitelstvo: Politične komisárje tiskárna propaganda.
--	--	---

Zapóvid.

Pred štirimi danjmi vóskrižano Mörsko republiko so sami neki švindlarje napravili, ki so si samo svoje žepe napili.

Tó je že preminolo; tanačnarepublika tó ne trpi; ne trpi na nadale sebično gospodstvo nevaláncov, samo želi, ka se na i pravica siromáškoga lúdstva v vsem vóspela. Či bi té poseo v nevolu, nevarnost príšlo tanačnarepublika de i z močjov bránila. Tó se zgodilo brezí znánja i pitánja lúdstva slovenskoga.

Zrok tomí je bio eden nevalánc, Tkalecz Vilmos, ki zapelavši lúdstvo, je povrgao v nevoli, na slednje je pejngezami občínskímá na nyega zavúpanímí je odskočo v Austrijo.

Réd smo nazáj postavili; vsaki naj ostáne i nadale na svójem meszti i opravlja svoje delo. Odredbe naše se naj zvršá vsako streljivo (municia) i orožje se more motri v kasárno tándársko prínesti.

Viruppe se sastajati je najostrejšje prepovedano. Véčer po 9-toj vóri se združávati na vuticaj nesmí.

Prepovedano je točenje opojnih pitvin.

V krčmaj se slobodno samo jestvina i neopojne pitvine tržijo.

Oropstvo, ka se je nigdár nej glihalo z misli voditelov držánja proletarskoga, tak od strane soldáčijs, od strane civila je ostro zabranjeno.

Tá nezadržávajoče mo z smrtjov kástigali.

Ravnitelstvo krajnje slovenske smo dnes prejkvzeli; i vsaka naša odredba se more zvršavati.

Mörška Sobota, 1919. junius 3.

Révész Nándor

pol. zavúpnik sold. krajnje slovenske.

Udvaros Stefan

Zavúpnik pol. vógrs. tanačnarepublike i kotriga direktoríuma Vasvármegyóvorskoga.

Füleky József

kotriga direktoríuma,

mld. Pusztai József

kotriga direktoríuma

Vörös Jenő

kotriga direktoríuma.

Lübléni Náród!

Tkálec Vilmos, bivši zavúpnik slovenske krajnje je bio samo prošil nevalánc, eden tolvaj, e vas zapelao i tak zapelávši je na same povrgao. Okradno je od vsega. Z millionami po ávoj pótí spravljenim je odskočo austrijo.

On i njegovi vernicje so zdaj v o nesrečo prínegli té slovenski

kraj. Vnogo lh prejde, tejm se bole polé naše zapravljajo, á on se pa samo smíje, ka si je millíone spravo zapelavši vas.

Našo letpo domovíno je odao Austriji. Vam je nalagao vsefelé. Dobre odredbe vláde naše je vam preobrnato naopak tomáčijs ali ih je nidi vó nej dno.

Mi dobro známo, ka je dosta lúdstva prisilijo, da naj primejo orožje próti našim bratom vógrskim. Na

znánje vam dámo, ka Oni, ki so nikaž nej krívi, štere so posili gnali v boj, so dobili obče amnestio, (od-pústi) ino se slobodno povrnéjs k domi svojemí.

A národí pa poráčamo, ka naj méрно opravlja i nadale svoje delo.

Sovjet republika.

Sl. 4: Uradni razglas po zatrtju Murske republike. 22. številka Novin se je zaradi turbulentnih dogodkov med Mursko republiko žal izgubila (»Zapovid«, Novine, 15. 6. 1919).

Vincenc Šeruga je s preostalimi vstajniškimi vojaki pobegnil na avstrijsko stran v Halbenrain. Tam so ga vojaki obtožili izdajalstva, zato je moral poiskati zaščito pri orožnikih, ki so ga aretirali, razorožili in ga hoteli odpeljati v zapor v Feldbach. Z zvijačo mu je uspelo pobegniti v Slovensko Gorico/Windischgoritz. Od tam pa se je odpravil v Radgono, kjer si je pridobil dovoljenje za bivanje kot begunec. Po zatrti vstaji je v Kraljevino SHS pobegnilo mnogo zavednih prekmurških Slovencev, predvsem duhovnikov, ki sicer niso bili vpleteni vanjo, vendar so se vseeno bali možnih represalij.³³

POT DO KRALJEVINE SHS

Po zatrtju Murske republike se je v pokrajino vrnila t. i. diktatura proletariata. Takoj po padcu Murske Sobote se je z avtom, okrašenim z rdečimi zastavami in parolami, tja vrnil novi voditelj soboškega sovjeta Nándor Révész. Z njim so se vrnil tudi posamezniki, ki niso hoteli sodelovati z vstajniki. To so bili József Füleky, Károly Pollák, Jenő Vörös in Károly Ekker. V zraku se je čutila napetost. Številni so pričakovali represalije, pa do le-teh ni prišlo, saj je Révész ocenil, da prebivalcev mesta ni bilo moč okriviti za vstajo. Po zadnjih bojih so razglasili popolno amnestijo za vse, ki so na kakršenkoli način sodelovali s kontrarevolucijo. Amnestija je zajela tudi vse vojake, ki so jih spodbujali k iskanju njihovih bivših voditeljev, predvsem Tkalca.³⁴

Czifrák in Sandy sta v svojem poročilu opisala Révésza kot humanega in predanega svojemu poslanstvu. Prav zaradi humanosti pa se je zameril nekaterim članom soboškega sovjeta, saj so kmalu kritizirali njegovo medlo postopanje z reakcijo. Pritožbe so dosegle Budimpešto, ki je poskrbela, da so Révésza zamenjali z Istvánom Csuvarjem. Ta je v ravnanju z »republikanskimi« elementami nastopil odločneje.³⁵

Še zadnji omembe vreden dogodek, ki se je zgodil v Murski Soboti pred padcem madžarskega komunističnega režima, je bila ustanovitev komunistične stranke konec julija. Dobila je naziv *Ugarska Staroslovanska socialistička komunistička grupa v Mura Suboti*. Enak napis je bil tudi na njenem uradnem pečatu. 1. avgusta je romunska vojska z vstopom v Budimpešto povzročila padec komunistične vlade Béle Kuna, ki je tako vodila Madžarsko vsega slabe štiri mesece in pol. Revolucija na Madžarskem je bila zatrta (Repe, 2019, 507). S tem se je – že v drugo, tokrat dokončno – zaključila tudi oblast republike sovjetov v Prekmurju.³⁶

Vrhovni svet pariške mirovne konference je 9. julija 1919 določil, da Prekmurje, z izjemo Porabja, pripade Jugoslaviji,³⁷ vendar je sklep moral ostati v strogi tajnosti vse do konca julija. Po odobritvi konference je jugoslovanska vojska pod poveljstvom

33 PAM, 1691/001/00126, t. e. 3 107/1.

34 PAM, 1691/001/00126, t. e. 3 107/1; MNL, VaML, A bolsevizmus a Muraszombati járásban, Muraszombati Járásközigazgatási iratai, 946/1920.

35 MNL, VaML, A bolsevizmus a Muraszombati járásban, Muraszombati Járásközigazgatási iratai, 946/1920.

36 *Slovenski narod*, 3. 8. 1919: Konec boljševiške vlade na Madžarskem, 3; glej tudi: Kyovsky, 1956, 185–186.

37 Več o diplomatskih prizadevanjih za priključitev Prekmurja h Kraljevini SHS glej v: Rahten, 2018.

generala Krste Smiljanića 12. avgusta iz radgonske smeri zasedla celotno gornje Prekmurje z Mursko Soboto. Iz smeri Ljutomera in Murskega Središća so mu pri zasedbi pomagali člani Prekmurske legije in še nekaj drugih vojakov iz slovenske Primorske in Hrvaške. Madžarska vojska, nastanjena v Murski Soboti, se je morala umakniti; soboška mestna uprava pa je lahko delovala še naprej. Tranzicija oblasti je potekala mirno in brez incidentov. Bivši vodja mariborskega okrožja Srečko Lajnšič je bil imenovan za civilnega komisarja za Prekmurje, čigar naloga je bila organiziranje tukajšnje uprave. 17. avgusta je na veličastnem zborovanju v Beltincih vojaško poveljstvo predalo oblast civilni upravi, na dan, ki ga danes v Sloveniji praznujejo kot praznik združitve prekmurskih Slovencev z matičnim narodom. Po navedbah nekaterih so slovenski Prekmurci vzhičeno pozdravljali prihod jugoslovanske vojske, medtem ko je bila v dolnjelendavskem okraju, kjer so večino prebivalstva tvorili etnični Madžari, slika bistveno drugačna. Slednji so prihod te vojske pričakali s precejšnjo negotovostjo in napetostjo, ki pa je sčasoma popustila (Göncz, 2001, 164–166).

SKLEP

Za razumevanje nastanka Murske republike je nujno razumevanje takratnega širšega političnega in zgodovinskega konteksta. Povojne politične in socialne razmere v Evropi so bile po vojni izredno nestabilne. Madžarska kot poraženka je iz vojne izšla ponižana. Postavljena je bila v skrajno nezavidljiv položaj, saj so sosednje države naravnost tekmoval v prisvajanju delov njenega ozemlja. Kot po vsej državi je tudi v Prekmurju vladalo pomanjkanje. Stalno menjavanje vlad in vpadi antantnih vojsk pa so situacijo le še poslabšali. Težke razmere so od posameznikov, ki so hoteli preživeti, zahtevale hitro prilagoditev. Vilmoš Tkalec pri tem ni bil izjema. V njegovem značaju je ob želji po preživetju v ospredje stopila tudi želja po moči. Vilmoš je bil pragmatik in avanturist, človek brez idealov ter brez ideologije. Plašč je obračal po vetru. Prilagodil se je vsem vladam, tudi komunistični, in ob njenem nastopu takoj postal večji komunist kot vsi drugi; vendar le do takrat, ko mu je to koristilo. Če je v kaj resnično verjel, je verjel v svojo madžarsko domovino in jo je hotel ohraniti, dokler mu je seveda dobro služila. Ko so ga hoteli aretirati, je za rešitev svoje kože hrbet obrnil tudi njej.

Dejstvo je, da nekateri še danes skušajo mitizirati nastanek republike kot neko tvorbo, ki je nastala organsko, iz hotenja prebivalstva po socialni pravičnosti in svobodi. Tudi nekateri zgodovinarji, ki so se v prejšnjem stoletju lotili znanstvenih raziskav nastanka le-te, so se ujeli prav v to past. Pri tem moramo izpostaviti sicer pomembno delo Julija Titla *Murska republika 1919* (1970), saj je s svojim raziskovanjem v madžarskih arhivih postavil v Sloveniji temelje za nadaljnje raziskave. Vendar je prišel do napačnega zaključka pri ugotavljanju vzrokov za nastanek republike. Titl je namreč zatrjeval, da je republika nastala zaradi hotenja prekmurskih Slovencev po avtonomiji, ki jim jo je osrednja oblast obljubljala, vendar je ni nikoli uresničila. Pri tem je šel še dlje in zatrjeval, da je Tkalec razglasil samostojnost z namero rešiti socialni in gospodarski položaj pokrajine. Ob tem se mora omeniti, da je madžarski

zgodovinar László Kővágó (1964) že pred Titlom pravilno ocenil te namere s trditvijo, da je poglavitni razlog za razglasitev tičal v tihotapstvu, v katero se je Tkalec s svojimi sodelavci vpletel za ohranitev svoje ambicije po moči in oblasti.

Osrednja oblast mu je pri tem stopila na rep, grozila mu je aretacija. Da bi se ji izognil, je razglasil republiko. Ko pa je situacija ušla izpod nadzora, je s svojim premičnim premoženjem pobegnil v Avstrijo. Miroslav Kokolj (1981) je zavrgel Titlovo tezo o kakršni koli revolucionarnosti Murske republike in se približal Kővágójevi analizi dogodkov. Vendar je zašel v drugo skrajnost. Trdil je, da je Murska republika nastala izključno na pobudo madžarske plemiške emigracije v Avstriji, ki je hotela s pomočjo Tkalca zrušiti diktaturo proletariata na Madžarskem. Odkar je postal namestnik ljudskega komisarja za Prekmurje v Murski Soboti, se slednji ni povezoval z le-to emigracijo, dokler mu ni grozila aretacija. Šele takrat je začel iskati stike z njo, vsekakor za rešitev lastne kože in ohranitev pozicije moči.

Po jugoslovanski zasedbi se je z vojsko Kraljevine SHS vrnil v pokrajino z namenom samodokazovanja in preverbe zmožnosti, ali bi se morebiti lahko znova povzpел do neke stopnje moči. Toda poskus se mu je klavrno izneveril – jugoslovanske oblasti so ga nemudoma aretirale in zaprle v dolnjelendavski zapor, iz katerega pa mu je uspelo pobegniti. Po navajanju Göncza bi naj Tkalec preprosto odkorakal iz zapora, saj bi mu naj to omogočila poznanstva s pazniki. Jeseni 1920 se je ustalil v vasi Nagykarácsony na Madžarskem in se tam zaposlil kot učitelj v begunstvu. Nihče na vasi sploh ni posumil, kakšno preteklost je skrival pred njimi (Göncz, 2001, 153). Kmalu je pričel tudi skladati lahkotne melodije/popevke, po katerih je sčasoma postal zelo znan. Nato se je preselil v glavno mesto, ločil, spremenil priimek v Tarsay in preživel vse vihre do dobe Rákósijevega režima.

Na dlani je primerjava dveh znanih prekmurskih Slovencev, ki sta v prevratni dobi – med začetkom novembra 1918 in avgustom 1919 – z oboroženo silo delovala v pokrajini: Jožef Godina in Vilmoš Tkalec. Generacijsko sta si bila blizu, saj je Godina³⁸ (roj. 1898 na Dolnji Bistrici) vsega štiri leta mlajši. Tudi glede na rojstni kraj sta bila rojena v sosednjih dolnjeprekmurskih župnijah Turnišče in Črensovci, med Turniščem in Dol. Bistrico je osem/devet kilometrov. Pri obeh je izpričana skupna dejavnost na osnovi do neke mere očitno podobnih osebnih značajev – oborožen upor zoper osrednjo oblast v Budimpešti, zavestno storjen z veliko mero odločnosti za dosego svojih ciljev. Vendar sta bila to in pa hkratno dejstvo uporabe oborožene sile ter osebnega poveljevanja vojaštvu tudi edina dva res konkretna združevalna elementa. Cilje sta imela v osnovi povsem različne. Medtem ko je Godino vodil izrazit cilj priključitve Prekmurja h Kraljevini SHS in s tem končanje osovražene madžarske nacionalistične oblasti ter asimilacije domačega slovenskega življa, je drugi z uporabo hotel doseči popolno državopolitično samostojnost od Budimpešte, ki se mu je tisti hip celo zdela kolikor toliko realna. Drugih – nadaljnjih ali »višjih« ciljev pa Tkalec ni imel, razen da je omenjal možno priključitev republike tako SHS kot tudi

38 Prim. članek Andreja Hozjana o Jožefu Godini v aktualnem letniku (2020) znanstvene revije *Prispevki za novejšo zgodovino* (v tisku).

sosejni Avstriji, vendar v zelo nerazvidnem in ohlapnem kontekstu. Medtem ko je pri Godini glede na njegov cilj kristalno jasno razvidno slovensko domoljubje, hkrati pa je svoje dejanje samoumljivo razumeval kot odrekanje dotlej aktualni domovini obeh Madžarski, se Tkalcu ne more pripisati drugega kot vdanost le-tej domovini, kateri pa se je tudi on odrekel v korist osebnih interesov, vendar šele, ko je to bilo nujno potrebno. 17. avgusta 1919 se je Godina, slavljen in občudovan med »svojimi«, veselil izpolnjenega osebnega cilja, ki mu je med drugim omogočil miren zaključek dotedanje življenjske poti (izšolanje v Ljubljani) ter pričetek zelene nove (vstop v meniški red). Tkalca pa je čakala negotova usoda, v kateri je še naprej iskal osebne koristi, in si jo je – namreč usodo – slednjič prav tako izbral sam.

RESPUBLIKA MÖRSKA – THE REPUBLIC OF MURA, 1919

Darjan LORENČIČ

University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia

e-mail: darjan.lorencic@gmail.com

Andrej HOZJAN

University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia

e-mail: andrej.hozjan@um.si

SUMMARY

The events in central Europe at the end of the First World War had an important impact on the history of Prekmurje borderland, which had up to that point belonged to the Kingdom of Hungary. The newly created states that sprang up from the ruins of the Austro-Hungarian Empire were, with the approval of the Entente, competing for broken parts of the fallen empire, which had an especially painful impact on Hungary – the state turning up on the losing side of the war. The country was surrounded by enemies ambitiously eyeing its territory, in addition to the catastrophic chaos on its domestic front. Towards the end of the war, the rising tide of its citizen's dissatisfaction soon resulted in a relatively bloodless revolution, the end of the monarchy and the founding of the Hungarian Democratic Republic. However, the new regime was powerless when it came to solving looming domestic problems and protecting its borders, which resulted in the resignation of the Prime Minister Mihály Károlyi. The reins had fallen into the hands of the social democrats, who had allied themselves with the communist party. The communists took power, and the new authorities renamed the state to Hungarian Soviet Republic on March 21, 1919, the new regime being headed by Béla Kun. This dictatorship of the proletariat was the last-ditch effort for Hungary to retain its territorial integrity, which failed because of the pressure from the Entente forces. In August 1919, the Romanian army marched into Budapest, signifying the end of the short era of Hungarian Soviet Republic. From the ruins of the old order, a new one was slowly rising, and the people of Prekmurje found themselves at a crossroads. They could remain a part of the new Hungarian state and eventually gain a level of autonomy, or they could choose to cut themselves off from the centuries long link with the Hungarians, joining the newly established South Slavic state. The intellectual and spiritual leaders in the region, many of the most important of them serving as catholic priests, remained undecided, pragmatically waiting for the resolution of the Paris Peace Conference. Even Jožef Klekl Sr., a priest with strong influence in the region, started campaigning for the integration of Prekmurje with the Slavic state only after the creation of the Hungarian Soviet Republic. With that question still on the table, the situation in the region was volatile due to the shocks and post-war effects, an important one being the new ideas the returning soldiers brought with them. The first signs of unrest and open

riots appeared in the region of Medmurje (Međimurje), spreading to the lower Prekmurje region in early November 1918. At this point, the first appearance of Vilmoš Tkalec in the history of Prekmurje and Medmurje can be registered. The Hungarian troops under his command violently suppressed the unrest in the region. After that, he disappeared from the region's history until the establishment of the Hungarian Soviet Republic. His uncle, Béla Obál, who was at that point the highest government official of Vas County, named him his deputy for that region, where he was based out of Murska Sobota. This marks the beginning of his spectacular political ascent and an even swifter fall from power. Vilmoš Tkalec had ambitions of power, which led him to be increasingly more independent in his actions, disregarding official orders and guidelines from Vas and Zala Counties, with the central leadership being too preoccupied with the Romanian and Czech intervention forces to deal with a lone rogue official. At the same time, Béla Obál was convinced that his nephew was trying to establish Mura County, which would bring to life some of his ideas of Prekmurje's regional autonomy. However, the only thing on Tkalec's mind was the consolidation of his own power. With that in mind, he and some of his people became entangled in smuggling operations along the Austrian border in order to raise finances needed to fuel his ambitions, which he then used to fund a mercenary army in the region that in turn now answered to him, not the high command in Budapest. However, his plan to rise to power encountered an issue in the form of a complaint to the central command, which promptly sent auditors to Murska Sobota. These auditors were quickly sent packing by Tkalec's forces, leaving him with two options: he could give up the region and power, giving himself up or he could take a risk and declare Prekmurje's independence from Hungary. He chose the latter and travelled to Austria in search of Hungarian aristocrats in exile, with the intention of acquiring financial and martial support. He was promised both. The aristocrats, however, had a different plan for him and his republic, seeing this as an opportunity, a steppingstone to help start a counter-revolution in Hungary. Tkalec also sought support from the newly established Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, but only got an assurance of the state's neutrality in the event of a Hungarian invasion. Returning to Murska Sobota, he declared independence and the creation of Republic of Mura (Prekmurje) on May 29, 1919. However, the authorities in Budapest could not tolerate such a blow. The day after the establishment of the republic, the Hungarian Red Army started to mobilize for an intervention in the region. The Hungarian authorities were well aware of the possibility of a domino effect this event could bring into motion, the possibility of a counter-revolution and the possibility of the establishment of several more similar secessionist republics on Hungarian soil. At first, the mercenary army Tkalec had put together managed to repel the Red Army but could not hold against a ferocious second offensive. Murska Sobota fell to the Red Army on June 3, 1919, and the promised help from Austria had arrived too late to stop its downfall. On the 6th of June, the last vestiges of the Republic of Mura were completely dismantled. Tkalec and some of his people managed to

escape to Austria, returning to Prekmurje after the fall of the Hungarian Soviet Republic a few months later. His opportunism knew no bounds, soon he turned his coat and tried to become an officer of the “white army”, which, of course, was unsuccessful. He was imprisoned in Dolnja Lendava, where he managed to escape from the prison with the help of some of the guards, and settled down in a small village near Budapest, where he started a new life as a teacher and a poet. He was known as a strict, but fair teacher, close-mouthed about his past, with the fact that he once used to be the leader of the short-lasting Republic of Mura remaining unknown to his fellow villagers.

Keywords: Republic of Mura, 1919, Vilmoš Tkalec, Prekmurje, Hungarian Soviet Republic, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (SHS)

VIRI IN LITERATURA

- ARS, SI AS 1551** – Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana (ARS), fond Zbirka kopij dokumentov o komunističnem in delavskem gibanju, 1869–1990 (SI AS 1551).
- HIL, 602/11** – Hadtörténelmi Intézet Levéltár, Budapest (HIL), fond 602/11 (602/11).
- Klekl st., J. (1921):** »Novine« i »Marijin list« pod boljševiki. Kalendar srca Jezušovoga, 18, 14–18.
- Klekl, J. (1937):** Slovenska krajina pod boljševiško oblastjov. Kalendar srca Jezušovoga, 34, 19–25.
- MNL, VaML** – Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest (MNL), Vas Megyei Levéltára (VaML).
- Novine.** Lendava, Murska Sobota, 1913–1941.
- PAM, 1691/001/00126** – Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), Zbirka Prevratni dogodki na slovenskem Štajerskem in v Prekmurju, 1887–1920 (PAM, 1691), Dosjeji odgovorov na Maistrovo anketo (001): Šeruga Vincenc, Murska Sobota, življenjepisni podatki (00126).
- Slovenec.** Ljubljana, 1873–1945.
- Slovenski narod.** Ljubljana, 1868–1943.
- Volja naroda.** Varaždin, 1918–1922.
- Bleicken, J. et al. (ur.) (1976):** Svetovna zgodovina: od začetkov do danes. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Brenk, L. & T. Stanonik (ur.) (2008):** Osebnosti. Veliki slovenski biografski leksikon. Od M do Ž. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Cigut, N. (2017):** Ustanovitev Murske republike v luči sočasnega časopisja. Magistrsko delo. Maribor, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino.
- Filipič, F. (1993):** Murska Republika. V: Enciklopedija Slovenije, knj. 7 (Marin – Nor). Ljubljana, Mladinska knjiga, 242.
- Földes, G. (2006):** Communist Party in Hungary. V: Pons, S. & R. Service (ur.): A Dictionary of 20th-Century Communism. Torino, Princeton University Press, 178–180.
- Fujs, M. (1992):** Ko je bilo Prekmurje republika. Stopinje, 86–90.
- Fujs, M. (ur.) (2015):** Prišo je glás. Prekmurci v vojni 1914–1918: katalog razstave. Murska Sobota, Pomurski muzej.
- Fujs, M. (2016):** Predgovor. V: Šovegeš Lipovšek, G.: Prišo je glás. Prekmurci v vojni 1914–1918. Padli in pogrešani. Murska Sobota, Pomurski muzej, 3–4.
- Göncz, L. (2001):** Muravidék 1919. A proletárdiktatúra időszaka a Mura mentén és a vidék elcsatolása. Vasi Szemle, 55, 2, 147–167.
- Griesser-Pečar, T. (2019):** Slovensko slovo od Habsburžanov. Studia Historica Slovenica, 19, 2, 301–332.
- Hazemali, D. (2017):** The Battle of Galicia: The Disintegration of the Austro-Hun-

- garian Land Forces on the Eastern Front in the First World War, With Special Emphasis on the Role of the Graz's III Corps and Slovenian Soldiers. *Studia Historica Slovenica*, 17, 1, 161–196.
- Jahn, J. (2003):** Međimurje u suvremenom dobu. V: Bunjac, B. (ur.): Pregled povijesti Međimurja. Čakovec, Povijesno društvo Međimurske županije, 123–173.
- Jerič, I. (2001):** Zgodovina madžarizacije v Prekmurju. Murska Sobota, Založba Stopinje.
- Kerec, D. (2016):** Položaj civilnega prebivalstva v Prekmurju ob koncu vojne. *Studia Historica Slovenica*, 16, 2, 437–448.
- Kerec, D. (2018):** Prekmurje leta 1917. *Studia Historica Slovenica*, 18, 3, 811–826.
- Kokolj, M. (1981):** Prekmurje v prevratnih letih 1918–1919. V: Liška, J. & M. Ravbar (ur.): Revolucionarno vrenje v Pomurju v letih 1918–1920: zbornik razprav s simpozija v Radencih od 27. do 29. maja 1979. Murska Sobota, Pomurska založba 53–205.
- Kokolj, M. & B. Horvat (1977):** Prekmursko šolstvo od začetka reformacije do zloma nacizma. Murska Sobota, Pomurska založba.
- Kontler, L. (2005):** Tisočletje v Srednji Evropi – Madžarska zgodovina. Ljubljana, Slovenska matica.
- Komel, D. (2018):** Veliki oktober in veseli december: o nekaterih vprašanih okto-brske revolucije in revolucije sploh. *Studia Historica Slovenica*, 18, 3, 737–754.
- Kővágó, L. (1964):** A magyarországi délszlávok 1918–1919-ben. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kuzmič, F. (1991):** Klekl Jožef. V: Enciklopedija Slovenije, knj. 5 (Kari – Krei). Ljubljana, Mladinska knjiga, 91–92.
- Kuzmič, F. (2020):** Bibliografija o prevratni dobi v Prekmurju. V: Pomurski muzej Murska Sobota. <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/bibliografije/tematske-bibliografije/prevratna-doba> (22. 8. 2020).
- Kyovsky, R. (1956):** Novi dokumenti o boljševiškem režimu v Prekmurju leta 1919. *Naši razgledi*, 5, 8, 185–186.
- Kyovsky, R. (1961):** Revolucionarno obdobje v slovenski krajini (Prekmurju) po prvi svetovni vojni. V: Grafenauer, B. (ur.): Prekmurski Slovenci v zgodovini: zbornik razprav o posebnih potezah zgodovinskega razvoja Prekmurja. Murska Sobota, Pomurska založba, 103–108.
- Lorenčič, D. (2019):** 1919: rdeče Prekmurje. Pekel, Zavod Volosov hram.
- Paksy, Z. (2007):** Dejavnost vodilnih teles za Međimurje in Pomurje v letih 1918–1919. Zbornik soboškega muzeja, 11–12, 7–22.
- Rahten, A. (2018):** Diplomatska prizadevanja Ivana Žolgerja za Slovensko Štajersko in Prekmurje. *Studia Historica Slovenica*, 18, 2, 489–528.
- Repe, B. (2018):** Oktobrska revolucija in Slovenci. *Studia Historica Slovenica*, 18, 2, 469–488.
- Repe, B. (2019):** Evropa in svet ob koncu Velike vojne. *Studia Historica Slovenica*, 19, 2, 493–518.
- Rokai, P. et al. (2002):** Istorija Mađara. Beograd, Clio.

- Siklós, A. (1988):** Revolution in Hungary and the Dissolution of the Multinational State 1918. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Titl, J. (1970):** Murska republika 1919. Murska Sobota, Pomurska založba.
- Vrbnjak, V. (ur.) (1999):** Matija Slavič, Naše Prekmurje: zbrane razprave in članki. Murska Sobota, Pomurska založba.
- Vrbnjak, V. (2007):** Prekmurje po prvi svetovni vojni. Zbornik soboškega muzeja, 9–10, 71–116.
- Zadravec, F. (1979):** Prekmurska revolucija in Kranjčeva proza. Jezik in slovstvo, 24, 8, 301–310.
- Žganec, Vinko (1940):** Međumurska revolucija u godini 1918. V: Jelavić, P. (ur.): Hrvati u borbama za oslobođenje sjevernih krajeva Jugoslavije: Međumurja, Prekomurja, Koruške i Štajerske. Zagreb, Udruženje ratnih dobrovoljaca Međumurja, Prekomurja, Koruške i Štajerske, 41–50.